

**Badania
Edukacja
Wdrożenia**

Robert Porzak

**OCENA POTRZEB PROFILAKTYCZNYCH
MŁODZIEŻY PUŁAW
TYTOŃ, ALKOHOL, NARKOTYKI, PRZEMOC**

***RAPORT Z BADAŃ DOTYCZĄCYCH ZAGROŻEŃ
ZJAWISKAMI PATOLOGII SPOŁECZNEJ ORAZ REZULTATÓW
PROWADZONYCH DZIAŁAŃ PROFILAKTYCZNYCH
PRZEPROWADZONYCH W 2014 ROKU***

PUŁAWY 2014

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
PODSTAWY TEORETYCZNE	5
Powstawanie zaburzeń	5
Ewaluacja działań profilaktycznych	6
METODOLOGIA BADAŃ	7
Narzędzia badawcze	7
Organizacja badań	7
Grupa badana	8
WYNIKI BADAŃ	10
Czynniki chroniące	10
Kontakty z rodzicami	10
Tendencje i zasady rozwojowe	12
Aspiracje edukacyjne	13
Poczucie zadowolenia	14
Czynniki ryzyka	15
Sytuacja szkolna	15
Sposoby reagowania na stres i presję	16
Zaabsorbowanie Internetem	18
Permisywność seksualna	19
Zagrożenia dla rozwoju dzieci i młodzieży	19
Tytoń	19
Alkohol	22
Narkotyki	27
Doświadczanie przemocy	31
Przemoc w Internecie	34
Ryzyko dysfunkcji	35
Profilaktyka	36
Wymierne rezultaty zajęć profilaktycznych	38
Porównanie uzyskanych wyników z rezultatami z poprzednich lat	40
PODSUMOWANIE, ZALECENIA	45
BIBLIOGRAFIA	49

WSTĘP

Zjawiska uzależnienia i przemocy stanowią względnie najbardziej rozpowszechnione problemy społeczne nie tylko w Polsce, ale na całym świecie. Patologie społeczne rodziny, będące nieuchronnym rezultatem zaburzeń rozwoju społecznego, psychicznego i osobowego obejmują swym bezpośrednim i pośrednim zasięgiem znaczną część społeczeństwa, dotykają też silnie młodzieży (Hołyst 1999). Ich źródła sięgają etapu kształtowania się postaw i wzorców zachowań, a więc wieku dojrzewania, a nierzadko także dzieciństwa. Wyniki międzynarodowych badań ESPAD prowadzonych w całej Europie co 4 lata świadczą, że zmiany w częstości stosowania substancji uzależniających zachodzące w przeciągu ostatnich kilku lat, są silnie zróżnicowane, zależne od kraju (Hibell et al., 2009). Badania prowadzone w Polsce w ramach monitorowania problemów związanych ze stosowaniem środków odurzających pokazują wysoki poziom niepokojących zjawisk prowadzących do uzależnień (Sierostawski, Zieliński 2002, Sierostawski 2007, 2011). Badania te wskazują też na duże zróżnicowanie środowiskowe objętych analizą zjawisk. W Polsce w roku 2011 niemal co drugi uczeń w wieku 15-16 (49%) doświadczył już upojenia alkoholowego, a co czwarty (24%) palił marihuanę. Kontakt z alkoholem miało już niemal 90% uczniów III klasy gimnazjum. Kierunki zmian w zakresie stosowania przez młodzież poszczególnych substancji psychoaktywnych są rozbieżne. Trend związany ze stosowaniem alkoholu i upijaniem się jest w ostatnich 8-12 latach wyraźnie spadkowy. Stosowanie przez młodzież środków psychoaktywnych, w tym przede wszystkim przetworów konopii, po zmniejszeniu w roku 2007, gwałtownie wzrosło, osiągając w 2011 roku poziom najwyższy w historii pomiarów ESPAD. Doświadczenie przemocy w rodzinie jest udziałem około 22% osób (Diagnoza TNS OBOP, 2010). Wyniki badań przeprowadzonych w latach 2006-2009 pokazują spadkowy trend częstości stosowania przez gimnazjalistów agresji i przemocy (Porzak, 2011). Należy jednak podkreślić, że są to wyniki badań prowadzonych w środowiskach podejmujących diagnozę i wdrażających znaczne ilości programów profilaktycznych ukierunkowanych na zmniejszenie skali zachowań problemowych dzieci i młodzieży. Terytorialne, jak i zachodzące w czasie zróżnicowanie zagrożeń dla młodzieży wymaga prowadzenia cyklicznej diagnozy lokalnej, precyzyjnie określającej sytuację zagrożeń dla rozwoju młodzieży w danym środowisku w celu planowania trafnej i ekonomicznej działalności profilaktycznej.

Badania wskazują, że zachowania problemowe podejmowane przez młodzież, choć przybierają różne formy, jednak służą zbliżonym celom. Zachowania problemowe zaspokajają grupę potrzeb charakterystycznych dla etapu dojrzewania i służących osiągnięciu pozornego stanu dorosłości (McCurley, Snyder 2008). W efekcie działalność zorientowana na usunięcie jednego z zachowań prowadzi tylko do zmiany form, nie wpływając na przyczyny problemów. Działania profilaktyczne skupione domyślnie na narkomanii i alkoholizmie, stanowiącymi „wierzchołek góry lodowej”, nie są więc aktywnościami długofalowo efektywnymi. Skuteczne zapobieganie uzależnieniom bierze swój początek przede wszystkim w modyfikowaniu wzorca spożywania legalnych substancji odurzających jako miary „dorosłości”, a nie w zajmowaniu się osobami uzależnionymi, czy też naruszającymi normy prawne wyznaczone dla swojego przedziału wiekowego. Człowiek posiadający tyle sił, żeby oprzeć się pokusie, jaką niosą ze sobą legalne substancje

psychoaktywne takie, jak tytoń i alkohol, rokuje nadzieje, że nie będzie eksperymentował z substancjami nielegalnymi (Stel 1999). Jednocześnie współczesne badania interdyscyplinarne z zakresu neuropsychologii i psychofarmakologii ukazują jednoznacznie identyczność fizjologicznych mechanizmów stymulujących potrzebę sięgania po tytoń, alkohol i narkotyki, bez jakiegokolwiek zróżnicowania tych ostatnich na „dopalacze”, narkotyki „miękkie” i „twarde”. Można więc uznać za pewnik, iż legalne substancje odurzające pełnią znaczącą rolę inicjacyjną, pozwalając użytkownikom „odkryć” łatwy dostęp do silnych bodźców chemicznie stymulujących mózgowy układ nagrody. Stąd też wiele działań profilaktycznych skupia się obecnie na samokontroli oraz na budowaniu warunków do niezbędnego dla skutecznej samokontroli prawidłowego i stabilnego rozwoju osobowości i sprawności interpersonalnej oraz kompetencji społecznych.

Do zjawisk najczęściej budzących niepokój społeczny należą uzależnienia i przejawy przemocy w życiu codziennym. Zagrożenie uzależnieniami i przemocą podlega zmianom ilościowym, jak i jakościowym. Pojawiają się nowe trendy zmierzające do legalizacji posiadania oraz dystrybucji środków psychoaktywnych („dopalacze”, marihuana). Niepokoją informacje dotyczące występowania przemocy w relacjach rówieśniczych oraz w środowisku domowym. Podejmowanie decyzji dotyczących działań profilaktycznych wymaga rozeznania stanu i dynamiki narastania zagrożeń. Niezbędna jest także systematyczna, gruntowna analiza rezultatów prowadzonych działań profilaktycznych.

Niniejszy raport powstał na zlecenie Gminy Miasta Puławy. Celem raportu jest:

- charakterystyka zjawisk palenia tytoniu, picia alkoholu, zażywania narkotyków i przemocy wśród dzieci i młodzieży Puław,
- zbadanie efektów prowadzonych dotychczas programów profilaktycznych,
- odniesienie wyników do danych uzyskanych od 1999 roku
- wskazanie zalecanych kierunków działań profilaktycznych.

PODSTAWY TEORETYCZNE

Diagnoza zagrożenia patologiami społecznymi została oparta na ujęciu teoretycznym uwzględniającym społeczne i jednostkowe źródła dysfunkcji (Ostrowska 1996). Podejście to uwzględnia sferę społeczną, epidemiologiczną, behawioralną i edukacyjną. Badanie rezultatów działań profilaktycznych zostało oparte na wielowymiarowym podejściu do ewaluacji działań profilaktycznych wywodzącym się z koncepcji Jessorów. Diagnoza obejmuje analizę zmiennych wyjściowych, zmiennych społeczno-psychologicznych oraz zmiennych zachowania społecznego (Jessor, Jessor 1977; Gaś 1995, 1998).

Powstawanie zaburzeń

Mechanizm powstawania zaburzeń o charakterze uzależnienia i zachowań aspołecznych jest złożony. Zgodnie z interakcyjną koncepcją powstawania zachowań dewiacyjnych, opracowaną na podstawie bardzo obszernych badań podłużnych przez Jessorów (1977), nie można wyróżnić jedyne go czynnika szczególnie odpowiedzialnego za zaburzenia. Istotny wpływ na pojawienie się zachowań dewiacyjnych ma zdaniem Jessorów wzajemne oddziaływanie kilku zmiennych ujętych w trzy ogólne grupy.

Do pierwszej grupy zmiennych wyjściowych autorzy zaliczyli strukturę społeczno-demograficzną oraz socjalizację. Druga, najszersza grupa zmiennych społeczno-psychologicznych, obejmuje system osobowości oraz system spostrzegania środowiska. Autorzy koncepcji stwierdzają, że zawarte w tej grupie rówieśnicze wzorce odurzania się bezpośrednio implikują działania o charakterze korzystania ze środków psychoaktywnych. Trzecia grupa zmiennych obejmuje istniejącą w środowisku strukturę zachowań dewiacyjnych oraz strukturę zachowań konwencjonalnych. Pozwala ona przypisać pewnym zachowaniom charakter naganny, a inne określić jako dopuszczalne.

Wymienione przez Jessorów czynniki sprzyjające zaburzeniom funkcjonowania występują zarówno w sferze społecznej, jak i w sferze indywidualnej. Często wymieniane społeczne przyczyny nasilającej się patologizacji zachowań, to:

- a) silne grupy nacisku ekonomicznego i handlowego modelujące wzorzec konsumpcji za wszelką cenę,
- b) kryzys socjalizacyjny i wychowawczy w rodzinie i szkole,
- c) kryzys autorytetów społecznych,
- d) ograniczenie środków przeznaczanych na cele wychowawcze,
- e) załamywanie się więzi międzyludzkich dających trwałe wsparcie,
- f) brak dostatecznej wiedzy na temat powodów powstawania, mechanizmów i konsekwencji zaburzeń różnego rodzaju.

Do przyczyn jednostkowych można zaliczyć między innymi:

- a) trudności z odpowiedzią na pytania o cel i sens życia,
- b) obniżone poczucie własnej wartości,
- c) nieumiejętność radzenia sobie w sytuacjach trudnych,
- d) niski poziom internalizacji norm i wartości, zwłaszcza sprzyjających rozwojowi osobistemu i społecznemu,

- e) wyobcowanie ze środowiska rodzinnego i szkolnego (Dolata et al., 2014; Dziubiński, 1999; Garnefski, Okma, 1996; Hołyst, 1996; Ostrowska, 1996).

Ewaluacja działań profilaktycznych

Najlepsze rezultaty daje profilaktyka wczesna (uprzedzająca). Nowoczesne programy profilaktyczne stawiają sobie za cel wyposażenie odbiorców zarówno w wiedzę, jak i w ważne umiejętności psychologiczne oraz postawy umożliwiające skuteczne formułowanie konstruktywnych celów życiowych i dobre radzenie sobie z negatywną presją rówieśniczą. Należy je opierać na diagnozie zapotrzebowania i uzupełniać o ocenę skuteczności (Ostaszewski 1996; Szymańska 1996).

Badania dotyczące skuteczności programów profilaktycznych pokazują, że liczne szkolne programy profilaktyczne cechuje:

- a) znaczna efektywność w zakresie poszerzania wiedzy uczniów na temat skutków i uwarunkowań stosowania substancji psychoaktywnych;
- b) przeciętna skuteczność modyfikowania postaw, intencji i przekonań;
- c) niewielka skuteczność ograniczania niepożądanych zachowań uczniów dotyczących palenia tytoniu, picia alkoholu czy używania narkotyków (Ostaszewski 2003).

Mając na uwadze powyższe rezultaty ocena efektów działań profilaktycznych prowadzonych w szkołach obejmowała rezultaty w sferze wiedzy, postaw, umiejętności oraz częstości zachowań dysfunkcyjnych przejawianych przez uczniów. Ze względu na specyfikę przekrojowych badań epidemiologicznych nie poddano ocenie trwałości uzyskiwanych w działaniach profilaktycznych rezultatów.

METODOLOGIA BADAŃ

Narzędzie badawcze

Do przeprowadzenia badań opracowano ankietę uwzględniającą przedstawione założenia. Pytania zawarte w ankiecie odnoszą się do treści wynikających z celów i form realizacji programów profilaktycznych prowadzonych na terenie Puław. Struktura pytań została opracowana tak, aby możliwe było odniesienie wyników do danych pochodzących z badań przeprowadzonych we wcześniejszych latach przez autora raportu oraz badań z 1997 roku (Węgliński 1997). Większość pytań była oceniana w skali od 0 do 2 punktów. Ankieta zawiera grupy pytań dotyczących:

- a) danych społeczno-demograficznych,
- b) struktury celów i dyspozycji,
- c) wiedzy o zjawiskach uzależnienia,
- d) postaw wobec środków odurzających,
- e) doświadczania i stosowania przemocy,
- f) lokalizacji zagrożeń,
- g) zachowań i umiejętności użytecznych w radzeniu sobie z trudnymi sytuacjami,
- h) struktury i dostępności sieci wsparcia,
- i) epidemiologii uzależnień i przemocy oraz ryzykownych zachowań dysfunkcyjnych,
- j) rezultatów działań profilaktycznych,
- k) zainteresowania działaniami profilaktycznymi i alternatywnymi.

Ankieta została przygotowana w postaci strony www tożsamej treściowo i w większości identycznej wizualnie z tradycyjną papierową formą stosowaną w poprzednich badaniach. Wypełnianie ankiety na stronie www odbywało się on-line w pracowniach komputerowych badanych szkół. W poprzednich badaniach wykonanych w roku 2010, w celu oceny poprawności metodologicznej badań za pomocą ankiet on-line w każdej grupie wiekowej i typie szkoły przeprowadzono badanie zarówno wersją papierową jak i wersją komputerową w proporcji 1:3. Porównanie wyników uzyskanych tymi wersjami wskazywało na niewielkie, nie znaczące merytorycznie rozbieżności w pojedynczych kategoriach odpowiedzi.

Organizacja badań

Badania zostały przeprowadzone w puławskich szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych dobranych w procedurze wielostopniowego losowania grupowego prowadzonego odrębnie wewnątrz warstw wyróżnionych na podstawie typu szkoły. W pierwszym etapie doboru grupy jako odrębne warstwy przyjęto szkoły podstawowe, gimnazja, zasadnicze szkoły zawodowe, średnie szkoły zawodowe, średnie szkoły ogólnokształcące. W drugim etapie losowano wewnątrz każdej z warstw szkołę objętą badaniami. W trzecim etapie losowano wewnątrz danej szkoły klasy obejmowane w całości badaniami. Ilość uczniów objętych badaniami w poszczególnych typach szkół i na poszczególnych poziomach wiekowych określono kierując się dążeniem do

reprezentatywności próby dla struktury wiekowej, płciowej i obejmującej rodzaj kształcenia.

Badania zostały przeprowadzone w szkołach na przełomie października i listopada 2014 roku. Badania zostały opóźnione w czasie i nadmiernie wydłużone w stosunku do planu ze względu na wycofanie zgody na ich realizację przez dyrekcję Zespołu Szkół nr 2 i konieczność uzyskania aprobaty ze strony innych placówek w sposób nieplanowy. Badania przeprowadzili przeszkoleni ankieterzy będący studentami psychologii WSEI w Lublinie, co zapewniało anonimowość i poufność. Po badaniu wypełnione ankiety nie były nikomu udostępniane. Działania powyższe zmierzały do zwiększenia rzetelności i wiarygodności uzyskanych wyników badań. W skład zespołu badającego weszli: Karolina Domańska, Marek Domański, Kamila Kosmala, Michał Kłak. Koordynatorem prac zespołu była mgr Monika Baryła-Matejczuk.

Grupa badana

W opracowaniu wyników wzięto pod uwagę dane pochodzące z badań ankietowych 967 osób. Charakterystykę grupy przedstawia tabela 1. Zbadana młodzież rekrutuje się w 11,3% ze szkół podstawowych. Uczniowie gimnazjum to 28% badanych. Procentowy udział reprezentantów szkół ponadpodstawowych przedstawia się następująco: uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (12,4%), uczniowie średnich szkół zawodowych (18,5%) oraz uczniowie liceów ogólnokształcących (29,8%).

W badanej grupie uczniów dziewczęta i chłopcy są reprezentowani proporcjonalnie. Reprezentacja płci w poszczególnych typach szkół jest istotnie różna statystycznie, co wynika z rozbieżności struktur płciowych uczniów szkół o profilu zawodowym i uczniów liceów ogólnokształcących. Badaniami we wszystkich typach szkół oprócz liceów ogólnokształcących zostało objętych nieco więcej chłopców, choć w szkołach podstawowych, gimnazjach i technikach różnice są znikome. Dysproporcja płci jest widoczna szczególnie wyraźnie wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych, gdzie ponad 3/4 stanowią chłopcy i liceów ogólnokształcących, gdzie zbadano więcej dziewcząt.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Płeć	M	52,3	51,3	76,7	50,3	43,1	51,9
	K	47,7	48,7	23,3	49,7	56,9	48,1
Miejsce zamieszkania	dom rodzinny	98,2	95,9	94,2	84,9	89,9	92,1
	internat lub bursa	-	1,1	3,3	13,4	8,3	5,7
	inne	1,8	3,0	2,5	1,7	1,7	2,2
Sytuacja rodzinna	rodzina pełna	89,0	74,5	70,8	80,4	85,8	80,1
	jedno z rodziców nie żyje	,9	3,7	10,8	6,1	4,2	4,9
	rodzice w separacji lub po rozwodzie	6,4	19,6	18,3	9,5	8,7	12,8
	inna	3,7	2,2	-	3,9	1,4	2,2
Rodzeństwo	brak	11,9	18,5	13,3	10,6	17,4	15,3
	jedna osoba	59,6	53,9	27,5	40,2	48,6	47,2
	dwoje lub więcej	28,4	27,7	59,2	49,2	34,0	37,5

Wykształcenie ojca	wyższe	34,9	25,1	6,7	11,7	32,3	23,6
	średnie	16,5	19,6	32,5	27,9	25,7	24,2
	zawodowe	8,3	20,7	34,2	36,9	25,7	25,4
	podstawowe	2,8	1,8	5,8	3,9	1,4	2,7
	nie wiem	37,6	32,8	20,8	19,6	14,9	24,1
Wykształcenie matki	wyższe	37,6	30,6	7,5	17,3	45,1	30,4
	średnie	16,5	18,8	37,5	38,5	22,6	25,6
	zawodowe	11,0	15,1	31,7	24,0	20,1	19,9
	podstawowe	2,8	3,0	5,8	3,9	1,4	3,0
	nie wiem	32,1	32,5	17,5	16,2	10,8	21,1

* W tabelach zastosowano notację powszechną w opisie statystycznym, w której wiodące zero przed przecinkiem jest pomijane. Przykładowo liczba 0,7 jest zapisywana jako ,7

Zdecydowana większość badanych mieszka w domach rodzinnych. Natomiast mieszkańcy internatów lub burs rekrutują się głównie ze szkół o profilu zawodowym oraz szkół ogólnokształcących. Część uczniów mieszka na stancjach lub z dalszą rodziną.

Pod względem sytuacji rodzinnej badane grupy nie różnią się. Najwięcej uczniów żyje w rodzinach pełnych. Dzieci, które doświadczyły rozvodu rodziców to ponad 12% badanych. Utrata jednego z rodziców z powodu śmierci dotyczy w większości uczniów zasadniczych szkół zawodowych.

Badane grupy różnią się liczebnością rodzeństwa. Najwięcej jedynaków jest wśród uczniów gimnazjów i liceów. Najczęściej uczniowie deklarowali wychowywanie się w rodzinie z dwójką dzieci. Dwoje i więcej rodzeństwa ma najczęściej młodzież uczęszczająca do szkół o profilu zawodowym.

Wśród ojców przeważa wykształcenie zawodowe i średnie. Typowe wykształcenie matek, to wykształcenie wyższe lub średnie. W grupie uczniów szkół zasadniczych większość rodziców ma wykształcenie zawodowe. W grupie uczniów liceów ogólnokształcących ojcowie i matki mają najczęściej wykształcenie średnie lub wyższe. Uczniowie szkół podstawowych najczęściej podają, iż rodzice mają wykształcenie wyższe. W tej grupie jest też najwięcej osób, które nie znają wykształcenia rodziców.

WYNIKI BADAŃ

Opis rezultatów badań obejmuje następujące grupy informacji:

- charakterystykę czynników chroniących przed dysfunkcją, związanych z relacjami rodzinnymi i zasobami osobistymi badanej młodzieży;
- opis czynników ryzyka związanych z jakości radzenia sobie badanej młodzieży z wymaganiami wynikającymi z działania zadaniowego w szkole oraz charakterystyką sposobów reagowania na stres i presję grupową;
- charakterystykę zagrożeń dla rozwoju dzieci i młodzieży płynących ze stosowania środków odurzających (tytoń, alkohol, narkotyki) oraz doświadczania i stosowania przemocy;
- opis rezultatów działań profilaktycznych.

Czynniki chroniące

Podstawę dla określenia możliwości efektywnego radzenia sobie w życiu bez korzystania ze środków uzależniających i przemocy stanowią charakterystyki tendencji rozwojowych. Analizą objęto:

- intensywność i rodzaju kontaktów badanych uczniów z rodzicami,
- dążenia rozwojowe oraz świadomość własnych zasobów pomocnych w realizacji planów życiowych,
- poczucie zadowolenia z aktualnego położenia życiowego.

Kontakty z rodzicami

Charakterystykę częstości i jakości kontaktów badanej młodzieży z rodzicami przedstawia tabela 2.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Spędzanie czasu z rodzicami	nigdy	3,7	4,4	15,8	11,7	4,9	7,2
	kilka razy w roku	18,3	29,2	49,2	34,1	35,8	33,3
	kilka razy w miesiącu	42,2	47,2	25,8	37,4	43,1	41,0
	kilka razy w tygodniu	35,8	19,2	9,2	16,8	16,3	18,5
Rozmowy z rodzicami o szkole	nigdy	-	3,0	4,2	3,4	,7	2,2
	kilka razy w roku	6,4	5,5	18,3	7,8	5,6	7,7
	kilka razy w miesiącu	11,9	14,8	45,0	24,0	17,7	20,8
	kilka razy w tygodniu	81,7	76,8	32,5	64,8	76,0	69,4
Rozmowy z rodzicami o innych sprawach	nigdy	6,4	10,3	19,2	14,5	6,9	10,8
	kilka razy w roku	13,8	12,5	23,3	13,4	9,4	13,2
	kilka razy w miesiącu	36,7	39,9	31,7	33,0	32,6	35,1
	kilka razy w tygodniu	43,1	37,3	25,8	39,1	51,0	41,0
Wspólne z rodzicami uprawianie hobby	nigdy	26,6	32,1	55,0	49,7	39,9	39,9
	kilka razy w roku	25,7	33,2	25,0	33,5	34,0	31,6
	kilka razy w miesiącu	32,1	24,7	14,2	11,2	17,7	19,6
	kilka razy w tygodniu	15,6	10,0	5,8	5,6	8,3	8,8
Uczestnictwo w podejmowaniu przez rodziców decyzji	nigdy	17,4	18,8	25,0	14,5	9,7	15,9
	kilka razy w roku	25,7	25,1	25,0	28,5	29,2	27,0
	kilka razy w miesiącu	33,0	32,8	27,5	34,1	34,4	32,9
	kilka razy w tygodniu	23,9	23,2	22,5	22,9	26,7	24,2

Pomaganie rodzicom w ważnych sprawach domowych	nigdy	6,4	5,5	8,3	1,7	3,5	4,7
	kilka razy w roku	8,3	12,5	20,8	10,6	11,5	12,4
	kilka razy w miesiącu	29,4	36,5	26,7	38,5	30,9	33,2
	kilka razy w tygodniu	56,0	45,4	44,2	49,2	54,2	49,7

Częstość wszystkich form kontaktów z rodzicami oprócz uczestniczenia w podejmowaniu przez rodziców ważnych decyzji różni się istotnie w zależności od typu szkoły. Najczęściej badani uczniowie spędzają czas poza domem wspólnie z rodzicami kilka razy w miesiącu. Niemal co piąty uczeń podaje, że wychodzi wspólnie z rodzicami kilka razy w tygodniu. Najczęściej wspólnie z rodzicami spędzają czas poza domem uczniowie szkół podstawowych i gimnazjaliści oraz licealiści. W tych grupach wiekowych spędzanie czasu wspólnie z rodzicami zdarza się zwykle kilka razy w tygodniu lub w miesiącu. Uczniowie zasadniczych szkół zawodowych spędzają czas z rodzicami zwykle kilka razy w roku.

Grupa młodzieży, która nigdy nie spędza czasu wolnego poza domem wspólnie z rodzicami obejmuje nieco ponad 7% badanych. Najczęściej są to uczniowie zasadniczych oraz średnich szkół zawodowych.

Ponad 2/3 uczniów rozmawia ze swoimi rodzicami na temat spraw szkolnych kilka razy w tygodniu. Takie rozmowy odbywają się istotnie rzadziej w domach uczniów zasadniczych szkół zawodowych, zwykle kilka razy w miesiącu. Kilka razy w roku, najprawdopodobniej przy okazji wywiadówek, rozmawia ze swoimi rodzicami 18,3% uczniów zawodówek. Jest też mały odsetek uczniów, którzy zgłaszają, że nigdy nie podejmują w rozmowach z rodzicami tematu szkoły. Sytuacja ta dotyczy zwłaszcza uczniów zasadniczych i średnich szkół zawodowych.

Z większością badanych uczniów rodzice rozmawiają o innych sprawach niż szkolne kilka razy w tygodniu lub kilka razy w miesiącu. W co dziesiątej rodzinie nie dochodzi do rozmów na temat innych spraw uczniów, niż dotyczące szkoły. Sytuacja taka występuje dwu lub trzykrotnie częściej wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych, niż w rodzinach uczniów szkół podstawowych i ogólnokształcących. Najrzadziej o sprawach pozaszkolnych rozmawiają w swoich domach uczniowie zasadniczych szkół zawodowych.

Niemal 40% uczniów nie uprawia wspólnie z rodzicami sportu ani żadnego innego hobby. Szczególnie wyraźnie deklarują taką sytuację uczniowie zasadniczych oraz średnich szkół zawodowych. Jedna czwarta badanej młodzieży spędza z rodzicami czas poświęcony realizacji zainteresowań kilka razy w roku. Najczęściej wspólne z rodzicami spędzanie czasu na realizowaniu zainteresowań jest udziałem uczniów młodszych, ze szkół podstawowych, gdzie co trzeci badany uprawia hobby wspólnie z rodzicami kilka razy w tygodniu lub kilka razy w miesiącu.

Uczniowie wszystkich typów szkół deklarują udział w podejmowaniu istotnych decyzji rodzinnych ze zbliżoną częstotliwością, zwykle kilka razy w miesiącu. Najczęściej takie możliwości zgłaszają uczniowie szkół podstawowych i gimnazjów oraz licealiści.

Pomaganie rodzicom w ważnych sprawach domowych kilka razy w tygodniu jest udziałem niemal połowy uczniów. Najczęściej takie zaangażowanie w sprawy rodziny zgłaszają uczniowie szkół podstawowych i licealiści.

Tendencje i zasoby rozwojowe

Dążenia rozwojowe i percepcję własnych mocnych stron oraz częstość praktyk religijnych opisuje tabela 3. W swych planach życiowych badani uczniowie koncentrują się głównie na osiągnięciu sukcesu zawodowego. Najsilniejszą orientację na przyszłe sukcesy przejawia młodzież liceów ogólnokształcących i szkół podstawowych. Istotnie mniejsze dążenie do sukcesów występuje wśród uczniów szkół o profilu zawodowym, w tym zwłaszcza zasadniczych szkół zawodowych.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	SSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Chęć osiągnięcia sukcesu zawodowego	chce	92,7	91,9	83,3	88,8	94,1	91,0
	nie ma zdania	5,5	6,3	11,7	7,8	3,1	6,2
	nie chce	1,8	1,8	5,0	3,4	2,8	2,8
Chęć zawarcia w przyszłości związku małżeńskiego	chce	78,0	77,9	79,2	86,6	78,1	79,7
	nie ma zdania	17,4	18,8	16,7	11,7	16,7	16,4
	nie chce	4,6	3,3	4,2	1,7	5,2	3,8
Chęć posiadania dzieci	chce mieć troje lub więcej dzieci	9,2	10,0	10,8	11,7	17,4	12,5
	chce mieć dwoje dzieci	49,5	43,9	39,2	52,0	50,3	47,4
	chce mieć jedno dziecko	20,2	19,6	17,5	11,2	6,9	14,1
	zdecydowanie nie chce mieć dzieci	3,7	6,6	9,2	4,5	4,9	5,7
	chce raczej adoptować niż mieć własne dzieci	-	1,5	,8	1,1	1,7	1,2
	nie ma zdania	17,4	18,5	22,5	19,6	18,8	19,1
Częstość praktyk religijnych	codziennie	1,8	2,6	3,3	2,2	,7	2,0
	raz w tygodniu	38,5	29,5	15,0	35,2	40,3	33,0
	raz w miesiącu	29,4	18,8	19,2	22,3	19,4	20,9
	kilka razy w roku	18,3	29,2	32,5	24,6	22,2	25,4
	nie praktykuje	11,9	19,9	30,0	15,6	17,4	18,7

Dążenie do sukcesu zawodowego jest nieco bardziej popularne, niż nadająca celowość i sens osiągnięciom zawodowym chęć założenia rodziny oraz posiadania dzieci. Chęć założenia w przyszłości rodziny deklaruje niemal 80% badanej młodzieży. Największą gotowość budowania w przyszłości rodziny wykazują uczniowie średnich szkół zawodowych a najmniejszą gimnazjaliści. W grupie gimnazjalistów jest też najwięcej osób nie mających wyrobionego zdania.

Wśród dążeń rozwojowych ważną rolę jako czynnik chroniący pełni chęć posiadania w przyszłości dzieci. Niemal połowa osób badanych chce posiadać w przyszłości dwoje dzieci. Chęć posiadania rodziny z trójką lub większą ilością dzieci deklarują głównie licealiści. W grupie uczniów szkół zasadniczych jest najwięcej osób o nieukształtowanych jeszcze poglądach oraz uczniów zdecydowanie wyrażających niechęć posiadania dzieci.

Częstość praktyk religijnych, stanowiących jeden z czynników chroniących, zależy istotnie od typu szkoły. Jedna trzecia badanych uczniów bywa na nabożeństwie raz w tygodniu. Wyraźnie mniejsze zainteresowanie praktykami religijnymi przejawiają

uczniowie zasadniczych szkół zawodowych. W tej grupie młodzieży najczęściej występuje też deklaracja nie uczestniczenia w praktykach religijnych.

Aspiracje edukacyjne

Tabela 4 opisuje aspiracje i kierunki edukacyjne interesujące dla badanej młodzieży.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Aspiracje - poziom wykształcenia	nie sprecyzowany	33,0	32,5	22,5	18,4	9,7	21,9
	zawodowe	,9	2,6	32,5	2,2	,0	5,3
	średnie	16,5	17,7	40,0	38,5	4,2	20,2
	wyższe I st.	10,1	11,8	3,3	17,3	14,2	12,3
	wyższe II st.	25,7	20,3	,8	20,1	46,9	26,4
	wyższe III st.	13,8	15,1	,8	3,4	25,0	14,0
Kierunek edukacyjno-zawodowy	nie sprecyzowany	11,9	22,5	35,0	16,2	9,4	17,8
	architektura, budownictwo	14,7	16,2	15,8	6,7	18,8	15,0
	branża artystyczna	14,7	10,3	8,3	7,3	8,0	9,3
	chemia, fizyka, matematyka	14,7	12,5	1,7	15,1	27,8	16,4
	ekonomia i administracja	2,8	5,2	2,5	21,8	20,5	12,2
	humanistyczny	7,3	9,2	,8	2,8	6,6	6,0
	medyczny, weterynaryjny	26,6	19,9	1,7	6,1	11,5	13,3
	opiekuńczo-wychowawczy	14,7	5,2	2,5	10,6	3,8	6,5
	prawo	22,0	12,2	2,5	8,4	8,7	10,3
	przyrodniczy	10,1	3,0	2,5	2,8	5,2	4,3
	rolniczy	,9	,4	10,8	3,4	1,0	2,5
	służby mundurowe	13,8	9,6	10,8	8,4	18,8	12,7
	społeczny	2,8	3,3	7,5	6,1	5,9	5,1
	techniczno-inżynierski	9,2	13,7	17,5	25,7	26,0	19,5
	usługowo-turystyczny	,9	7,4	7,5	6,1	9,0	6,9
inne	20,2	18,1	24,2	15,6	5,9	15,0	

Uczniowie wskazujący swoje oczekiwania myślą najczęściej o ukończeniu studiów na poziomie magisterskim, a co czwarty licealista także na poziomie doktorskim. Zdecydowanie najrzadziej uczniowie chcą zakończyć naukę na poziomie szkoły zasadniczej zawodowej, choć wśród uczniów zawodówek niemal co trzeci respondent nie zamierza kontynuować nauki. Uczniowie podstawówek i gimnazjów w 1/3 mają nie sprecyzowane aspiracje edukacyjne.

Kierunki rozwoju edukacyjno-zawodowego uczniów są zróżnicowane. Uczniowie są zainteresowani przede wszystkim profesjami o charakterze techniczno-inżynierskim, a licealiści także chemią, fizyką i matematyką. Popularnością cieszą się też architektura i budownictwo oraz kierunki medyczne i weterynaria, popularne zwłaszcza w podstawówkach.

Poczucie zadowolenia

Tabela 5 przedstawia uśrednioną charakterystykę poziomu zadowolenia z funkcjonowania w płaszczyźnie fizycznej, psychicznej, społecznej i materialnej u uczniów objętych badaniem.

	Typ szkoły					
	SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
	M	M	M	M	M	M
Bezpieczeństwo	1,73	1,76	1,65	1,72	1,78	1,74
Stan materialny	1,90	1,67	1,49	1,43	1,67	1,63
Pozycja w grupie	1,61	1,67	1,71	1,70	1,74	1,69
Relacje ze znajomymi	1,73	1,77	1,83	1,73	1,80	1,77
Relacje z rodziną	1,87	1,72	1,64	1,66	1,74	1,72
Kontakty z nauczycielami	1,54	1,48	1,29	1,37	1,47	1,44
Uzdolnienia	1,60	1,52	1,53	1,45	1,56	1,53
Wygląd	1,61	1,38	1,58	1,36	1,39	1,43
Charakter	1,72	1,63	1,59	1,56	1,54	1,60
Spędzanie wolnego czasu	1,66	1,66	1,67	1,58	1,56	1,62
Możliwości decydowania	1,58	1,66	1,63	1,58	1,63	1,62
Możliwości rozwoju	1,79	1,65	1,58	1,49	1,55	1,60
Wyobrażenia o przyszłości	1,78	1,66	1,58	1,51	1,42	1,56
Zdrowie	1,76	1,66	1,61	1,56	1,56	1,62
Zadowolenie ogółem	23,88	22,89	22,40	21,70	22,40	22,57

Poczucie zadowolenia z aktualnego położenia życiowego stanowi uogólnioną informację o poziomie satysfakcji lub frustracji związanej z możliwościami realizowania przez młodzież swoich potrzeb i celów. Poziom zadowolenia informuje też pośrednio o jakości środowiska rozwoju młodzieży. Odpowiedzi na każde pytanie zawierały trzy możliwości, oceniane na skali punktowanej od 0 do 2 pkt., stosownie do poziomu zadowolenia. Możliwe maksimum w skali zadowolenia ogółem wynosiło 28 pkt.

Poczucie zadowolenia przekracza poziom przeciętny. Najbardziej satysfakcjonujące dla uczniów obszary to relacje ze znajomymi, poczucie bezpieczeństwa i relacje z rodziną. Bezpieczeństwo jest uznawane za satysfakcjonujące na podobnym poziomie przez uczniów wszystkich typów szkół oprócz ZSZ. Najwyższy ogólny poziom zadowolenia występuje w grupie uczniów szkół podstawowych. Najbardziej satysfakcjonującym dla uczniów podstawówek obszarem są możliwości spędzania czasu oraz relacje z rodzicami. Zadowolenie z relacji z rodzicami wyraźnie zmniejsza się od rozpoczęcia szkoły gimnazjalnej i spada w kolejnych etapach edukacji. Relatywnie najniższe jest zadowolenie z własnego wyglądu i uzdolnień oraz relacji z nauczycielami, co szczególnie akcentują uczniowie zasadniczych szkół zawodowych.

Czynniki ryzyka

Ogólne czynniki związane z ryzykiem powstawania zachowań dysfunkcyjnych objęte analizą w badaniu, to:

- a) jakość funkcjonowania zadaniowego w roli ucznia;
- b) sposoby radzenia sobie ze stresem.

Specyficzne czynniki ryzyka, wiążące się z ekspozycją na rówieśnicze i rodzicielskie wzorce dysfunkcji są omówione w dalszych częściach opracowania, w ramach charakterystyki poszczególnych zachowań ryzykownych młodzieży.

Sytuacja szkolna

Sytuacja szkolna badanej młodzieży jest przedstawiona w tabelach 6 i 7. Najwięcej uczniów deklaruje uzyskiwanie ocen dostatecznych. Rozkład ocen istotnie zależy od typu szkoły. W szkołach podstawowych najczęstszymi ocenami są oceny dobre i bardzo dobre, pojedynczy uczniowie deklarują też oceny celujące. Wśród licealistów typowe są oceny dobre i dostateczne. Uczniowie gimnazjów uzyskują w większości oceny dostateczne i dobre. Uczniowie szkół zawodowych otrzymują najczęściej oceny dostateczne. W szkołach zawodowych, zwłaszcza średnich, oprócz ocen dostatecznych uczniowie uzyskują oceny dopuszczające i niedostateczne. W szkołach zasadniczych co piąty uczeń wskazuje jako typową ocenę dopuszczającą.

Uczniowie powtarzający klasę stanowią niewielki procent w podstawówkach, gimnazjach i szkołach maturalnych. W zasadniczych szkołach zawodowych uczniowie powtarzający klasę stanowią niemal 30% grupy. Repetenci są grupą podwyższonego ryzyka, z powtarzaniem klasy wiąże się prawdopodobieństwo zwiększonej dysfunkcyjności (patrz też: Ostaszewski 2005).

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	SSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Oceny szkolne	6	1,8	,7	1,7	-	,3	,7
	5	33,0	14,1	1,7	4,5	13,2	12,6
	4	44,0	36,3	15,0	24,0	47,6	35,6
	3	17,4	39,6	58,3	55,9	33,0	40,5
	2	,9	7,8	21,7	12,8	5,2	8,9
	1	2,8	1,5	1,7	2,8	,7	1,7
Powtarzanie klasy	bez powtarzania	98,2	94,5	70,8	96,6	99,3	93,8
	powtarzanie wcześniejszej klasy	-	2,2	13,3	1,7	,3	2,7
	powtarzanie obecnej klasy	1,8	3,3	15,8	1,7	,3	3,5
Częstość wagarowania	nigdy	86,2	40,7	11,7	27,9	28,8	36,3
	kilka razy w życiu	10,1	33,0	30,0	42,5	50,0	36,9
	kilka razy w roku	2,8	18,9	23,3	17,9	14,6	16,1
	kilka razy w miesiącu	,9	7,4	35,0	11,7	6,6	10,7
Rodzaj wagarowania	nie dotyczy	85,3	39,1	10,0	26,3	28,5	35,2
	razem z całą klasą	-	6,3	5,0	7,8	9,4	6,6
	razem z kilkoma osobami	8,3	46,5	74,2	55,3	47,2	47,5
	samemu	6,4	8,1	10,8	10,6	14,9	10,8

Próby wagarowania zdarzyły się co najmniej kilka razy w ciągu życia niemal 2/3 badanych uczniów. Wagary należą do rzadkości wśród uczniów podstawówek. Istotnie częstsze opuszczanie lekcji, kilka razy w roku, a nawet kilka razy w miesiącu, deklaruje młodzież zasadniczych szkół zawodowych. W tej grupie niecałe 12% deklaruje, że nigdy nie wagarowało. Najczęstszą formą opuszczania lekcji jest ucieczka z kilkoma osobami. Co dziesiąty uczeń opuszcza lekcje samemu. Wyniki wskazują, że wagarowanie jest jednocześnie przejawem dysfunkcji, jak i czynnikiem zwiększającym ryzyko występowania pozostałych dysfunkcji.

Korzystanie z korepetycji i dodatkowych zajęć edukacyjnych z przedmiotów szkolnych zgłaszają przede wszystkim uczniowie szkół podstawowych i liceów. Wśród uczniów szkół zasadniczych zawodowych udział w dodatkowych zajęciach zgłosiła co 10 osoba, w technikach jest to co 5 uczeń.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	SSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Korepetycje i dodatkowe zajęcia edukacyjne	bez korepetycji	59,6	64,0	90,8	80,3	60,1	68,7
	matematyka	11,9	15,0	5,8	16,3	27,8	17,6
	j. obcy	32,1	18,7	2,5	5,1	19,1	15,8
	fizyka	-	9,4	1,7	2,2	8,3	5,7
	chemia	-	8,2	2,5	2,2	4,9	4,5
	j. polski	3,7	1,1	-	1,1	1,0	1,2
	inne	,9	1,9	-	,6	,3	,8
	biologia	-	,7	-	-	,3	,3
	przedmiot zawodowy	-	,4	-	-	,3	,2
	przyroda	,9	,4	-	-	-	,2
	informatyka	,9	-	-	-	-	,1
	WOS	-	,4	-	-	-	,1

* Wyniki nie sumują się do 100% ze względu na możliwość uczestniczenia w zajęciach z kilku przedmiotów.

Większość uczniów korzysta ze wsparcia edukacyjnego w zakresie matematyki i języków obcych. Typowe przedmioty korepetycyjne wśród gimnazjalistów i licealistów, to także fizyka i chemia. Pozostałe przedmioty były wymieniane przez pojedyncze osoby.

Sposoby reagowania na stres i presję

Zdolność skutecznego reagowania na stres i negatywną presję jest podstawowym czynnikiem chroniącym przed niekorzystnymi wpływami społecznymi. Charakterystyka sposobów radzenia sobie ze stresem jest przedstawiona w tabeli 8. Opis sposobów reagowania na negatywną presję rówieśniczą przedstawia tabela 9.

	Typ szkoły					
	SP	Gimn.	ZSZ	SSZ	LO	Razem
	M	M	M	M	M	M
Samotność	,88	,94	,99	,90	1,05	,97
Rozmowa ze znajomymi	1,17	1,23	1,13	1,24	1,30	1,23
Papieros	,00	,33	1,08	,43	,31	,40
Kino lub teatr	,53	,43	,30	,30	,29	,36
Rozmowa z rodziną	1,21	,85	,59	,74	,89	,85
Alkohol	,04	,26	,80	,45	,36	,37

Objadanie się	,47	,57	,55	,58	,64	,58
Placz	,89	,71	,48	,69	,80	,73
Niszczenie przedmiotów	,31	,49	,43	,34	,26	,37
Sport lub spacer	1,19	1,03	1,04	1,06	1,14	1,09
Leki lub narkotyki	,02	,17	,24	,12	,11	,13
Czytanie książek	,98	,54	,22	,50	,69	,59
Muzyka, telewizja	1,69	1,63	1,53	1,65	1,60	1,62
Stosowanie głodówek	,12	,24	,23	,18	,16	,19
Pomoc psychologa	,20	,10	,16	,08	,09	,11
Odreagowanie na rodzinie	,51	,66	,79	,77	,89	,75
Zapominanie o problemie	1,39	1,16	1,07	1,16	1,11	1,16
Obrażanie się	,53	,49	,38	,45	,49	,47
Modlitwa	,83	,56	,44	,55	,67	,61
Zabawa komputerem	1,30	1,21	1,09	1,12	1,08	1,15
Lenistwo	,91	,80	,78	,78	,83	,82
Fiksacja na problemie	,50	,80	,83	,82	,90	,80
Malowanie, muzykowanie	,80	,51	,29	,31	,43	,46
Inne	1,28	1,17	1,15	1,09	1,09	1,14

Najczęstszym sposobem odreagowania stresu stosowanym przez badanych jest słuchanie muzyki i oglądanie telewizji. Takie pasywne formy preferują zwłaszcza uczniowie szkół podstawowych. Drugim często wykorzystywanym sposobem radzenia sobie ze stresem są rozmowy z rówieśnikami. Często pojawia się też wypieranie problemów ze świadomości i zapominanie o nich, szczególnie popularne wśród uczniów szkół podstawowych. Gimnazjaliści i uczniowie podstawówek często odreagowują stres grając w gry komputerowe. Konstruktynne odreagowanie stresu poprzez zajęcia ruchowe, takie jak sport i spacer jest sposobem stosowanym przez uczniów podstawówek i licealistów.

Pozostałe formy reakcji na stres występują rzadziej. Do względnie najrzadszych reakcji na stres należy pomoc psychologa. Z podobnie niską częstotliwością uczniowie sięgają po środki psychoaktywne. Częstość odurzania się w reakcji na stres wśród uczniów szkół o profilu zawodowym jest większa niż w pozostałych typach szkół. Szczególnie często występuje w tej grupie stosowanie tytoniu i alkoholu.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Reakcje na presję	odmawiam	39,4	37,6	18,3	33,5	26,7	31,4
	robię to, co ja chcę	24,8	47,6	60,0	50,3	62,5	51,5
	rada u rodziców	8,3	1,5	1,7	2,2	1,7	2,5
	rada u rówieśników	,9	1,5	3,3	1,7	,7	1,4
	unikam kontaktu	21,1	8,1	11,7	6,7	3,5	8,4
	ulegam	,9	1,5	2,5	1,1	1,4	1,4
	inne	4,6	2,2	2,5	4,5	3,5	3,3

W reakcji na negatywną presję uczniowie wybierają przede wszystkim realizowanie swoich potrzeb i decyzji. Robienie tego, co uważa się za słuszne wybiera większość licealistów i uczniów zasadniczych szkół zawodowych, choć zapewne z innych powodów. Wyraźnie mniejszą pewność swoich wyborów przejawiają uczniowie szkół podstawowych. Są oni też najbardziej z całej grupy skłonni do podejmowania mało skutecznego unikania kontaktów ze sprawcą nacisków. Uczniowie szkół podstawowych są też otwarci na poszukiwanie wsparcia u rodziców.

Zaabsorbowanie Internetem

Ogólny poziom zaabsorbowania młodzieży Internetem przedstawiono w tabeli 10. Używanie Internetu w sposób wymykający się spod kontroli i zbyt długie przebywanie w sieci zdarzyło się 89,1% uczniów. Codzienne używanie Internetu w czasie przekraczającym planowany deklaruje 19,4% badanych.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	SSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Zbyt długie przebywanie w sieci	nigdy	12,8	12,6	13,3	11,2	7,3	10,9
	raz, kilka razy w życiu	17,4	8,5	6,7	7,3	4,5	7,9
	kilka razy w roku	17,4	8,5	16,7	10,6	10,4	11,5
	kilka razy w miesiącu	18,3	21,9	17,5	24,0	29,5	23,6
	kilka razy w tygodniu	22,0	27,0	22,5	25,7	30,9	26,8
	codziennie	11,9	21,5	23,3	21,2	17,4	19,4
Zaniedbywanie szkoły	nigdy	59,6	30,4	26,7	23,5	26,4	30,7
	raz, kilka razy w życiu	18,3	14,8	12,5	14,5	15,6	15,1
	kilka razy w roku	9,2	14,1	16,7	14,5	14,2	14,0
	kilka razy w miesiącu	9,2	19,3	21,7	19,6	20,5	18,8
	kilka razy w tygodniu	,9	13,0	14,2	16,8	18,1	14,0
	codziennie	2,8	8,5	8,3	11,2	5,2	7,3
Zaniedbywanie snu	nigdy	64,2	47,4	38,3	46,9	37,8	45,2
	raz, kilka razy w życiu	8,3	13,0	12,5	12,3	13,5	12,4
	kilka razy w roku	9,2	11,1	16,7	15,6	15,6	13,8
	kilka razy w miesiącu	7,3	13,0	17,5	9,5	17,7	13,7
	kilka razy w tygodniu	6,4	7,8	8,3	7,8	10,4	8,5
	codziennie	4,6	7,8	6,7	7,8	4,9	6,4
Kłopoty z powodu zajmowania się Internetem	nigdy	76,1	70,0	59,2	63,7	64,6	66,6
	raz, kilka razy w życiu	8,3	5,9	4,2	12,3	11,1	8,7
	kilka razy w roku	7,3	7,0	14,2	10,1	11,1	9,7
	kilka razy w miesiącu	2,8	9,3	12,5	6,1	7,3	7,8
	kilka razy w tygodniu	2,8	3,7	5,0	3,4	2,8	3,4
	codziennie	2,8	4,1	5,0	4,5	3,1	3,8
Ujawnianie osobistych danych w Internecie	nigdy	91,7	78,5	60,8	74,3	82,6	78,3
	raz, kilka razy w życiu	1,8	9,3	12,5	10,6	11,1	9,6
	kilka razy w roku	2,8	4,8	10,0	7,3	3,5	5,3
	kilka razy w miesiącu	,9	3,3	10,0	5,0	1,4	3,6
	kilka razy w tygodniu	1,8	2,6	3,3	1,1	,7	1,8
	codziennie	,9	1,5	3,3	1,7	,7	1,4

Zaniedbanie obowiązków szkolnych z powodu zajmowania się Internetem co najmniej kilka razy w miesiącu zgłosiło 18,8% uczniów. Zaniedbywanie snu z powodu Internetu kilka razy w miesiącu i częściej deklaruje 20,2% młodzieży. Innych kłopotów z powodu zaabsorbowania Internetem doświadczyło co najmniej raz w życiu 33,4% badanych. Jedną z możliwych przyczyn tych kłopotów, podanie w sieci swoich osobistych danych, to zachowanie jakie zdarzyło się 21,7% uczniów. Ryzykowne używanie Internetu związane z zaniedbywaniem snu i obowiązków szkolnych występuje najczęściej wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych i licealistów.

Permisywność seksualna

Postawy wobec współżycia seksualnego młodzieży są przedstawione w tabeli 11. Uczniowie szkół podstawowych przejawiają raczej krytyczne ustosunkowanie do współżycia seksualnego wśród osób w ich wieku.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	SSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Postawa wobec współżycia seksualnego	negatywna	52,3	24,8	9,2	10,6	12,2	19,6
	dezaprobująca	21,1	17,8	5,0	10,6	15,7	14,6
	obojętna	13,8	36,7	40,8	43,6	43,6	37,9
	przywzwalająca	9,2	14,1	19,2	22,9	19,9	17,5
	pozytywna	3,7	6,7	25,8	12,3	8,7	10,4

W pozostałych grupach dominuje raczej obojętność wobec aktywności seksualnej rówieśników. Postawę zdecydowanie pozytywną wobec współżycia seksualnego młodzieży deklaruje co czwarty uczeń zasadniczych szkół zawodowych. Przyzwolenie dla aktywności seksualnej rówieśników wyraża co piąty uczeń szkół ponadgimnazjalnych.

Zagrożenia dla rozwoju dzieci i młodzieży

Opis głównych zagrożeń dla rozwoju badanych uczniów obejmuje charakterystykę ilościową i jakościową zachowań młodzieży wiążących się z ryzykiem utrwalenia dysfunkcji. Do zachowań objętych analizą należy:

- a) palenie tytoniu,
- b) picie alkoholu,
- c) zażywanie narkotyków,
- d) doświadczanie oraz stosowanie przemocy.

Poddane ocenie wymiary pozwalają określić rodzaj i intensywność dysfunkcji powstających pod wpływem opisanych wcześniej zmiennych wyjściowych. Częstość zachowań ryzykownych młodzieży jest opisywana w kontekście charakterystyki rodzinnych i rówieśniczych wzorców dysfunkcji.

Tytoń

Opis postaw i zachowań uczniów wobec palenia tytoniu znajduje się w tabeli 12. Charakterystykę wzorców oraz częstość palenia tytoniu przez uczniów badanej grupy przedstawia tabela 13. Średni wiek inicjacji tytoniowej jest zawarty w tabeli 14.

Wśród objętych badaniami uczniów przeważają obojętne oraz negatywne postawy wobec palenia tytoniu. Postaw przyzwalających jest zdecydowanie mniej. Postawy pozytywne wyraża jedynie co 20 uczniów objęty ankietyzacją.

Przyzwolenie wobec palenia tytoniu występuje najczęściej wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Pozytywna postawa wobec palenia tytoniu występuje wśród uczniów zawodówek dwukrotnie częściej, niż w grupie uczniów pozostałych typów szkół. Zdecydowanie negatywne postawy wobec palenia tytoniu przez młodzież występują

najczęściej wśród uczniów szkół podstawowych, a dezaprobatę przejawiają także uczniowie liceów ogólnokształcących.

W reakcji na propozycję zapalenia papierosa badani uczniowie w większości zdecydowanie odmówią. Reakcja odmowy pojawi się przede wszystkim wśród uczniów podstawówek oraz wśród znacznej grupy licealistów. Zdecydowaną zgodę na propozycję lub znaczną aprobatę dla propozycji deklarują uczniowie zasadniczych szkół zawodowych, spośród, których ponad połowa przyjmie prawdopodobnie propozycję palenia tytoniu.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Postawa wobec palenia tytoniu	negatywna	59,6	27,8	10,0	20,1	23,0	26,3
	dezaprobująca	22,0	18,1	9,2	16,8	20,6	17,9
	obojętna	11,9	39,6	47,5	48,6	41,1	39,6
	przychwalająca	2,8	10,4	20,0	11,2	12,2	11,4
	pozytywna	3,7	4,1	13,3	3,4	3,1	4,8
Reakcja na propozycję zapalenia tytoniu	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
	na pewno odmówię	88,1	52,8	30,0	52,5	59,0	55,7
	raczej odmówię	5,5	17,0	10,8	17,9	15,6	14,7
	nie wiem, co zrobię	3,7	11,4	5,0	8,9	7,6	8,2
	raczej skorzystam	,9	12,2	25,8	12,8	12,2	12,7
	na pewno skorzystam	1,8	6,3	28,3	7,8	5,2	8,5
Sposób odmowy zapalenia tytoniu	powiem, że nie palę, nie piję lub nie biorę	24,8	23,2	14,2	38,5	37,5	29,4
	nie odmówię	1,8	15,1	44,2	14,5	12,5	16,3
	NIE bez dalszych rozmów	25,7	21,0	5,0	15,1	13,9	16,3
	powiem, że nie chcę bez wyjaśniania powodów	15,6	13,7	11,7	10,6	11,1	12,3
	powiem, że nie chcę i wyjaśnię powody	12,8	8,9	8,3	10,1	13,9	11,0
	inne	4,6	8,5	7,5	5,6	4,9	6,3
	powiem coś na odczepnego	4,6	5,9	5,8	3,9	3,5	4,7
	nakrzyczę na proponującego	7,3	1,8	,8	1,7	2,1	2,4
	powiem, że boję się uzależnienia	2,8	1,5	2,5	-	,3	1,1
	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
Przyczyny zgody na zapalenie tytoniu	nie zgodzę się	91,7	62,4	34,2	61,5	63,2	62,3
	ochota	-	10,0	31,7	11,2	14,2	13,0
	poprawa humoru, lepszy nastrój	3,7	7,7	11,7	10,6	6,3	7,9
	ciekawość	1,8	10,0	6,7	5,6	6,9	6,9
	problemy	-	6,3	4,2	6,7	5,2	5,1
	inne	-	3,0	9,2	3,9	2,8	3,5
	chęć zaimponowania komuś	2,8	,4	2,5	-	1,0	1,0
	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
	obawa przed odrzuceniem	-	-	-	,6	-	,1

Do preferowanych przez badanych uczniów sposobów odmowy zapalenia tytoniu należą przede wszystkim formy ukierunkowane na wyjaśnianie, że nie palą. Zdecydowane „nie” bez żadnych tłumaczeń wybrałoby przede wszystkim uczniowie szkół podstawowych oraz gimnazjaliści. Prowokujące do dalszego namawiania tłumaczenie się występuje często wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych, ale jest to odpowiedź popularna wśród części uczniów podstawówek.

Najczęstsza przyczyna, dla której badana młodzież przyjęłaby propozycję zapalenia papierosa, to ochota i chęć poprawy humoru. Ochota na palenie tytoniu, wynikająca zwykle z dotychczasowego przyzwyczajenia do palenia, występuje wśród niemal 1/3 uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Chęć poprawy humoru za pomocą tytoniu deklarują uczniowie szkół o profilu zawodowym. Ciekawość dominuje wśród niepalących uczniów gimnazjów. Przeżywanie problemów pojawia się jako powód do zapalenia tytoniu z podobną częstością wśród uczniów wszystkich typów szkół poza podstawówkami. Zwraca uwagę, że uczniowie podstawówek wymieniają bardzo mało motywów palenia.

Tabela 13. Stosowanie tytoniu

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Wzorzec dysfunkcji rodzica - tytoń	nigdy	69,7	38,1	36,7	43,6	48,4	45,6
	raz w życiu	2,8	3,7	2,5	1,7	3,1	2,9
	kilka razy w życiu	1,8	8,1	8,3	8,4	8,4	7,6
	kilka razy w roku	,9	5,6	8,3	3,9	5,6	5,1
	kilka razy w miesiącu	8,3	5,2	2,5	3,9	4,5	4,8
	kilka razy w tygodniu	6,4	8,9	10,0	7,8	5,6	7,6
	codziennie	10,1	30,4	31,7	30,7	24,4	26,5
Kontakt z rówieśnikami palącymi tytoń	nigdy	70,6	15,9	8,3	6,1	3,5	15,6
	raz w życiu	8,3	4,4	4,2	1,1	1,4	3,3
	kilka razy w życiu	7,3	13,0	2,5	3,4	9,1	8,1
	kilka razy w roku	5,5	7,4	2,5	5,0	8,7	6,5
	kilka razy w miesiącu	1,8	11,1	2,5	11,2	15,7	10,4
	kilka razy w tygodniu	4,6	23,0	13,3	17,3	27,9	20,1
	codziennie	1,8	25,2	66,7	55,9	33,8	36,0
Częstość palenia tytoniu	nigdy	94,4	59,3	28,6	50,8	55,7	56,8
	raz w życiu	4,6	8,1	8,4	5,6	3,8	6,0
	kilka razy w życiu	-	8,9	5,9	11,2	12,2	8,9
	kilka razy w roku	,9	3,7	6,7	6,1	8,4	5,6
	kilka razy w miesiącu	-	9,6	3,4	8,4	8,0	7,1
	kilka razy w tygodniu	-	4,1	6,7	8,4	6,6	5,5
	codziennie	-	6,3	40,3	9,5	5,2	10,1

Rodzice palą codziennie tytoń w obecności dziecka w domach około 26% badanych uczniów. Wzorzec rodzicielskiego palenia tytoniu występuje zdecydowanie rzadziej wśród uczniów podstawówek. W pozostałych typach szkół codzienne obserwowanie rodziców palących tytoń jest dostępne około 1/3 uczniów, a wśród licealistów wskaźnik ten wynosi około 1/4.

Ekspozycja na rówieśniczy wzorzec palenia tytoniu dominuje wśród uczniów szkół ponadpodstawowych. Szczególnie wysokie nasilenie takiej ekspozycji jest udziałem uczniów szkół zawodowych, zwłaszcza zasadniczych, gdzie palących rówieśników obserwuje codziennie 2/3 uczniów. Oznacza to, że dla tej grupy palenie tytoniu jest normą, nie wyjątkiem.

Ponad połowa uczniów objętych badaniami nigdy nie paliła tytoniu. Abstynencja tytoniowa wyraźnie spada z wiekiem, co jest typowym zjawiskiem, ale jest też powiązana z typem szkoły. Palenie tytoniu jest wyjątkiem w podstawówkach. W szkołach podstawowych nie występuje też problem uzależnienia. Wśród uczniów gimnazjów 40% respondentów zgłosiło kontakt z tytoniem, częste palenie, świadczące o początkach uzależnienia wymienia 6,3% uczniów. Spośród całej grupy badanej co 10 uczeń deklaruje palenie tytoniu wskazujące na uzależnienie. Dotyczy to przede wszystkim uczniów zasadniczych szkół zawodowych, wśród których ok. 40% pali codziennie.

	Typ szkoły					
	SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
	M	M	M	M	M	M
Wiek pierwszego kontaktu: tytoń	10,33	11,68	12,32	13,51	13,86	12,90

Średni wiek inicjacji tytoniowej przypada w grupie badanej pod koniec dwunastego roku życia (12,9). Wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych stosunkowo najniższy wiek rozpoczęcia palenia tytoniu podali uczniowie zasadniczych szkół zawodowych. Najpóźniej inicjację tytoniową lokowali uczniowie liceów ogólnokształcących. Najczęściej jako wiek zapalenia pierwszego papierosa badani podawali 13 - 14 lat. W tym wieku 13 lat rozpoczyna się gimnazjum.

Alkohol

W tabeli 15 przedstawiono charakterystykę postaw i zachowań uczniów związanych z alkoholem.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Postawa wobec picia alkoholu	negatywna	55,0	21,9	3,3	7,3	8,4	16,6
	dezaprobująca	24,8	15,9	10,0	14,5	15,7	15,9
	obojętna	11,0	43,3	44,2	53,6	47,4	42,9
	przyzwalająca	3,7	13,0	30,8	21,2	26,5	19,7
	pozytywna	5,5	5,9	11,7	3,4	2,1	5,0
Reakcja na propozycję wypicia alkoholu	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
	na pewno odmówię	87,2	41,7	14,2	22,9	26,0	35,3
	raczej odmówię	7,3	22,5	20,0	25,7	19,8	20,3
	nie wiem, co zrobię	1,8	13,7	11,7	18,4	20,8	15,1
	raczej skorzystam	2,8	14,4	34,2	25,7	26,0	21,1
	na pewno skorzystam	,9	7,4	20,0	7,3	6,9	8,1
Sposób odmowy wypicia alkoholu	powiem, że nie palę, nie piję lub nie biorę	23,9	21,8	12,5	19,6	20,8	20,2
	nie odmówię	,9	18,8	35,0	22,3	19,8	19,8
	NIE bez dalszych rozmów	28,4	18,8	4,2	9,5	9,7	13,7
	powiem, że nie chcę i wyjaśnię powody	12,8	8,9	13,3	14,0	18,1	13,5
	powiem, że nie chcę bez wyjaśniania powodów	13,8	11,4	10,8	10,6	11,8	11,6
	powiem coś na odczepnego	5,5	5,9	10,8	12,8	11,1	9,3
	inne	6,4	10,3	8,3	8,9	7,3	8,5
nakrzyczę na proponującego	6,4	1,8	2,5	1,7	,7	2,1	

	powiem, że boję się uzależnienia	1,8	1,8	2,5	,6	,3	1,2
	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
Przyczyny zgody na wypicie alkoholu	nie zgodzę się	91,7	53,9	28,3	34,1	32,6	45,0
	poprawa humoru, lepszy nastrój	1,8	11,8	20,8	25,7	30,2	19,9
	ochota	-	13,7	29,2	18,4	20,1	16,9
	inne	,9	5,5	6,7	11,2	9,4	7,3
	ciekawość	4,6	8,9	6,7	5,0	3,5	5,8
	problemy	-	4,1	5,8	3,9	2,4	3,3
	chęć zaimponowania komuś	-	1,1	2,5	,6	1,0	1,0
	obawa przed odrzuceniem	,9	,7	-	1,1	,3	,6
	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
Sposób zdobywania alkoholu	nie wiem, nie dotyczy mnie to	94,5	62,2	30,8	34,6	36,6	49,2
	kupowanie w sklepie lub kiosku	,9	9,3	41,7	22,9	32,4	21,8
	częstowanie przez rówieśników	,9	15,6	9,2	21,2	15,0	14,0
	inne	1,8	4,8	8,3	8,9	7,7	6,5
	częstowanie przez starszych	,9	4,1	6,7	8,4	4,5	5,0
	kupowanie od kogoś poza szkołą	-	2,6	1,7	3,9	2,4	2,4
	podbieranie z domu	,9	1,1	-	-	1,4	,8
	kupowanie od kogoś w szkole	-	,4	1,7	-	-	,3

Dominującą postawą wobec picia alkoholu przez uczniów jest obojętność. Odsetek uczniów krytycznie ustosunkowanych do picia alkoholu jest większy, niż osób o aprobujących lub pozytywnych postawach, jednak niemal 1/5 uczniów przejawia postawę przyzwalającą na picie przez młodzież. Szczególnie wyraźne przyzwolenie występuje wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych, w tym zwłaszcza zasadniczych zawodowych i liceów. Pozytywne ustosunkowanie do picia alkoholu i pełna akceptacja takiego działania występuje rzadko, zwykle wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych, gdzie aprobatę wyraża 11,7% uczniów.

Reakcja na propozycję wypicia alkoholu zależy od wieku osób badanych. Typową reakcją uczniów szkół podstawowych na propozycję wypicia alkoholu jest odmowa. Wśród gimnazjalistów również przeważa dezaprobata dla picia alkoholu przez młodzież. W zasadniczych szkołach zawodowych większość uczniów prawdopodobnie przyjąłaby propozycję wypicia alkoholu. W pozostałych szkołach ponadgimnazjalnych co trzeci uczeń przyjąłby propozycję, a co piąty nie jest zdecydowany.

Najczęściej wykorzystywane sposoby odmowy obejmują wyjaśnianie, że się nie pije. Zdecydowane powiedzenie „nie” lub „nie chcę”, bez żadnych tłumaczeń pojawiało się wśród uczniów podstawówek. Do najczęstszych przyczyn zgody na wypicie alkoholu należy chęć poprawy nastroju i ochota. Instrumentalne stosowanie alkoholu jako środka pozornie polepszającego samopoczucie występuje jako najczęstszy motyw picia u licealistów, co świadczy o zaskakująco niskiej świadomości mechanizmów działania alkoholu w tej grupie. Motyw ochoty, wskazujący na zinternalizowaną potrzebę kontaktu z alkoholem, występuje najczęściej u uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Wśród uczniów podstawówek i gimnazjów najczęstszą przyczyną przyjęcia propozycji wypicia alkoholu byłaby ciekawość. Wysoce destrukcyjne traktowanie alkoholu jako sposobu na rozwiązanie problemów stosunkowo najczęściej deklarują uczniowie zasadniczych szkół zawodowych i gimnazjaliści.

Badani uczniowie wchodzi w posiadanie alkoholu poprzez kupowanie go w sklepie. Zakup jako drogę zdobycia alkoholu podało około 40% uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Dla uczniów gimnazjów najczęstszym sposobem uzyskiwania alkoholu jest poczęstunek w czasie imprezy, jednak niemal co dziesiąty gimnazjalista zadeklarował jako typową formę zdobywania alkoholu samodzielny zakup w sklepie.

Informacje na temat domowych i rówieśniczych wzorców picia alkoholu i upijania się przedstawia tabela 16. Pijącego rodzica widziało około 80% uczniów, pijanego ponad połowa uczniów. Najrzadziej deklarują kontakt z pijanym rodzicem uczniowie podstawówek i gimnazjów. Systematycznie, kilka razy w miesiącu, widuje pijanych rodziców 5,6% uczniów. Kontakty z pijanymi, prawdopodobnie poważnie uzależnionymi rodzicami kilka razy w tygodniu lub codziennie deklaruje co dwudziesty uczeń zasadniczej lub średniej szkoły zawodowej.

Kontakt z pijącymi rówieśnikami występuje kilka razy w ciągu roku. Ponad 10% uczniów obserwuje pijących kolegów nawet kilka razy w tygodniu. Takie sytuacje występują ze zbliżoną częstością wśród uczniów wszystkich typów szkół.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Wzorzec dysfunkcji rodzica - alkohol	nigdy	36,7	25,6	17,5	13,4	12,5	19,7
	raz w życiu	4,6	5,6	5,0	5,6	4,5	5,1
	kilka razy w życiu	14,7	10,0	14,2	14,5	14,6	13,3
	kilka razy w roku	22,0	23,3	29,2	28,5	31,0	27,2
	kilka razy w miesiącu	8,3	23,3	20,8	21,2	26,1	21,8
	kilka razy w tygodniu	10,1	10,0	10,0	11,7	9,4	10,2
	codziennie	3,7	2,2	3,3	5,0	1,7	2,9
Wzorzec dysfunkcji rodzica - jest pijany	nigdy	68,8	54,8	42,5	39,1	38,7	47,2
	raz w życiu	9,2	9,3	8,3	12,3	13,2	10,9
	kilka razy w życiu	11,0	14,8	11,7	20,1	23,0	17,4
	kilka razy w roku	5,5	12,2	21,7	14,0	18,1	14,7
	kilka razy w miesiącu	1,8	6,7	8,3	6,1	4,5	5,6
	kilka razy w tygodniu	2,8	1,5	5,0	6,1	1,4	2,9
	codziennie	,9	,7	2,5	2,2	1,0	1,3
Kontakt z rówieśnikami pijącymi alkohol	nigdy	79,8	26,3	11,7	8,9	4,2	20,7
	raz w życiu	4,6	5,6	4,2	2,8	1,4	3,5
	kilka razy w życiu	6,4	14,1	1,7	2,8	11,8	8,9
	kilka razy w roku	3,7	11,5	7,5	14,5	16,0	12,0
	kilka razy w miesiącu	2,8	21,5	25,8	36,9	41,1	28,6
	kilka razy w tygodniu	1,8	17,8	33,3	24,6	20,6	20,0
	codziennie	,9	3,3	15,8	9,5	4,9	6,2
Kontakt z rówieśnikami upijającymi się	nigdy	90,8	40,0	13,3	14,0	10,8	28,9
	raz w życiu	-	8,9	5,0	6,1	6,3	6,1
	kilka razy w życiu	2,8	12,6	6,7	8,9	13,6	10,4
	kilka razy w roku	3,7	14,8	16,7	25,7	27,2	19,5
	kilka razy w miesiącu	,9	12,6	27,5	27,4	31,4	21,5
	kilka razy w tygodniu	,9	8,9	20,8	13,4	8,4	10,2
	codziennie	,9	2,2	10,0	4,5	2,4	3,5

Kontakt z rówieśnikami w stanie upojenia alkoholowego zdarza się przede wszystkim uczniom od poziomu gimnazjum. Uczniowie widują pijanych rówieśników kilka razy w ciągu miesiąca. Najczęściej obserwacja pijanego rówieśnika jest udziałem uczniów zasadniczych i średnich szkół zawodowych.

Wiedzę o działaniu alkoholu wyrażoną odsetkiem poprawnych odpowiedzi w teście wiadomości prezentuje tabela 17. Uczniowie są w stanie poprawnie odpowiedzieć na około 30% pytań na temat działania alkoholu. Największą wiedzę o zjawisku picia alkoholu i jego konsekwencjach posiadają uczniowie zasadniczych szkół zawodowych. Do grupy o najmniejszym poziomie wiedzy zaliczają się najmłodszy respondenci, czyli uczniowie podstawówek. Zważywszy na wcześniej omówione rezultaty można przyjąć, że wiedza o działaniu alkoholu pochodzi z osobistych doświadczeń uczniów, nie z procesu systematycznej edukacji profilaktycznej.

	Typ szkoły					
	SP	Gimn.	ZSZ	SSZ	LO	Razem
	M	M	M	M	M	M
Wiedza o alkoholu - proporcja poprawnych odpowiedzi	21,53	28,71	37,11	29,73	26,20	28,39

Opis częstości stosowania alkoholu i sytuacji w jakich młodzież pije jest zawarty w tabeli 18. Niemal co czwarty uczeń zadeklarował, że spożywa alkohol kilka razy w miesiącu. Picie alkoholu występuje najczęściej wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych. W tej grupie około 1/5 uczniów pije alkohol kilka razy w tygodniu.

Wśród uczniów szkół podstawowych ponad 85% nie miało kontaktu z alkoholem. Wśród gimnazjalistów wskaźnik ten spada do 45,2%. Co szósty gimnazjalista podaje, że pije alkohol kilka razy w roku, taka sama grupa deklaruje picie kilka razy w miesiącu. Można stwierdzić, że inicjacja alkoholowa odbywa się przede wszystkim w wieku gimnazjalnym.

Ponad 62% badanych uczniów nigdy się nie upiło. Wśród osób, które doświadczyły upojenia alkoholowego dominują uczniowie zasadniczych szkół zawodowych, gdzie odsetek osób, które się kiedyś upiły wynosi 68,1%. Kilka razy w ciągu roku upija się co czwarty uczeń szkoły zasadniczej i co szósty uczeń technikum i liceum.

Ponad 35% badanych uczniów spożywa alkohol na spotkaniach z rówieśnikami. Picie alkoholu na spotkaniach rówieśniczych dominuje wśród licealistów (51%). Kontakt z alkoholem w czasie imprez, np. dyskotek, dotyczy ponad 7,5 uczniów zasadniczych szkół zawodowych. W tej grupie z podobną częstością występuje też picie alkoholu za wiedzą i aprobatą rodziców.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	SSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Częstość picia alkoholu	nigdy	85,2	45,2	11,8	15,1	18,1	31,9
	raz w życiu	2,8	7,8	5,9	7,8	4,9	6,1
	kilka razy w życiu	9,3	10,7	10,1	10,1	14,3	11,4
	kilka razy w roku	2,8	16,7	15,1	27,4	27,5	20,1
	kilka razy w miesiącu	-	16,3	36,1	35,8	30,0	24,6
	kilka razy w tygodniu	-	3,3	21,0	3,9	5,2	5,8

Częstość upijania się	nigdy	99,1	77,4	31,9	51,4	53,3	62,2
	raz w życiu	-	5,2	8,4	6,7	8,4	6,2
	kilka razy w życiu	,9	7,0	19,3	16,8	16,0	12,4
	kilka razy w roku	-	7,4	25,2	17,3	16,4	13,3
	kilka razy w miesiącu	-	3,0	12,6	7,3	5,6	5,4
	kilka razy w tygodniu	-	-	2,5	,6	-	,4
	codziennie	-	-	-	-	,3	,1
Sytuacje picia alkoholu	nigdy	92,7	56,8	31,7	33,0	29,9	45,3
	spotkania ze znajomymi	1,8	27,7	35,8	43,6	51,0	35,7
	inne	,9	4,4	9,2	8,9	3,5	5,2
	spotkania w czasie zajęć, imprez	,9	3,3	7,5	4,5	4,5	4,1
	w domu na uroczystościach	1,8	4,1	4,2	3,9	4,5	3,9
	spotkania towarzyskie za wiedzą rodziny	-	,7	7,5	3,4	3,1	2,7
	w domu za wiedzą rodziny	1,8	1,5	1,7	1,7	2,4	1,9
	w samotności, gdy nikogo nie ma w pobliżu	-	,4	1,7	,6	,3	,5
	w drodze na zajęcia lub do domu	-	,7	,8	-	,3	,4
	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
	w miejscu nauki / pracy, w okolicy, na przerwach	-	-	-	,6	-	,1

Wiek pierwszego kontaktu z alkoholem i ilość wypijanych jednorazowo porcji alkoholu przedstawia tabela 19.

Tabela 19. Wiek kontaktu z alkoholem, ilość porcji alkoholu wypijanego jednorazowo						
	Typ szkoły					
	SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
	M	M	M	M	M	M
Wiek pierwszego kontaktu z alkoholem	8,82	11,28	12,63	13,58	13,34	12,67
Wiek pierwszego upicia się	12,00	13,03	14,38	14,99	14,99	14,53
Ilość porcji piwa wypijanego jednorazowo	,07	1,12	4,27	2,59	2,18	1,95
Ilość porcji wina wypijanego jednorazowo	,06	,57	1,97	1,61	1,09	1,03
Ilość porcji wódki wypijanej jednorazowo	,05	1,32	4,47	3,22	3,71	2,57

Uczniowie rozpoczynają picie alkoholu średnio po dwunastym roku życia. Typowy wiek inicjacji alkoholowej waha się między 10 a 13 rokiem życia. Najpóźniej, bo w trzynastym roku życia, po alkohol sięgają licealiści i młodzież zasadniczych szkół zawodowych. Pierwsze upicie się występuje przeciętnie między 14 a 15 rokiem życia. Czas od pierwszego kontaktu z alkoholem do pierwszego upicia się, to ok. 2 lat.

Ilość alkoholu wypijanego w czasie jednego spotkania jest wyrażona porcjami zawierającym zbliżoną dawkę alkoholu (około 1 tzw. standardowej jednostki, czyli 10 g alkoholu etylowego - mała puszka piwa, mała lampka wina, mały kieliszek wódki). Ilość jednorazowo wypijanego alkoholu wzrasta szybko z wiekiem i wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych wykracza poza poziom bezpieczny dla mężczyzn.

Narkotyki

Charakterystyka postaw wobec stosowania narkotyków jest widoczna w tabeli 20. Postawy przedstawiono w tej tabeli zarówno na poziomie deklaracji, jak i opisu prawdopodobnej reakcji na propozycję zażycia narkotyku. Uwzględniono też podział na substancje nielegalne i środki dostępne pod ogólną handlową nazwą „dopalaczy”.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Postawa wobec zażywania 'dopalaczy'	negatywna	65,1	47,4	29,2	46,4	47,4	46,9
	dezaprobująca	22,9	22,2	15,0	27,4	24,7	23,1
	obojętna	5,5	23,7	45,0	19,0	20,2	22,4
	przychwalająca	1,8	3,0	4,2	2,2	2,8	2,8
	pozytywna	4,6	3,7	6,7	5,0	4,9	4,8
Reakcja na propozycję zażycia 'dopalaczy'	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
	na pewno odmówię	93,6	82,7	80,0	90,5	92,7	88,0
	raczej odmówię	3,7	8,9	8,3	3,4	3,5	5,6
	nie wiem, co zrobię	,9	4,4	7,5	2,8	1,7	3,3
	raczej skorzystam	,9	2,6	2,5	2,2	,7	1,8
na pewno skorzystam	,9	1,1	1,7	1,1	1,0	1,1	
Postawa wobec zażywania narkotyków	negatywna	66,1	42,6	25,8	41,9	43,9	43,4
	dezaprobująca	22,9	22,6	10,8	25,7	23,7	22,1
	obojętna	4,6	26,7	48,3	24,6	23,7	25,6
	przychwalająca	1,8	4,8	7,5	3,9	4,9	4,7
	pozytywna	4,6	3,3	7,5	3,9	3,8	4,2
Reakcja na propozycję zażycia narkotyku	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
	na pewno odmówię	96,3	78,2	61,7	82,1	80,2	79,5
	raczej odmówię	,9	8,9	12,5	9,5	8,7	8,5
	nie wiem, co zrobię	,9	6,3	12,5	2,8	6,6	5,9
	raczej skorzystam	,9	5,2	8,3	3,4	2,4	3,9
na pewno skorzystam	,9	1,1	5,0	2,2	1,7	2,0	

Wśród badanych uczniów blisko połowa przejawia postawę zdecydowanie negatywną wobec zażywania narkotyków, zarówno dystrybuowanych w formie legalnej, jak i nielegalnej. Stosunek uczniów do zażywania legalnie dostępnych „dopalaczy” jest nawet nieco bardziej krytyczny, niż w odniesieniu do narkotyków dystrybuowanych nielegalnie. Znaczne nasilenie negatywnej postawy wobec narkotyków jest widoczne zwłaszcza wśród uczniów podstawówek. Najmniej negatywnych postaw wobec stosowania narkotyków pojawia się wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych, gdzie dominuje obojętność. Aprobata dla zażywania „dopalaczy” wyraziło 2,8% uczniów, pełną akceptację zaś 4,8%. W odniesieniu do narkotyków nielegalnych odsetki te wyniosły odpowiednio 4,7% i 4,2%.

W reakcji na propozycję zażycia darmowej porcji narkotyku dominowała zdecydowana odmowa, wybierana przez 88% badanych w przypadku „dopalaczy” i 79,5% w przypadku narkotyków nielegalnych. Reakcje wskazujące na chęć zażycia substancji psychoaktywnej występowały głównie wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych i gimnazjalistów. W przypadku „dopalaczy” przyjęcie propozycji zażycia substancji zadeklarowało 4,2% uczniów zasadniczych szkół zawodowych i 3,7% gimnazjalistów. W odniesieniu do narkotyków odsetki zainteresowanych zażyciem wynosiły już 13,3% wśród uczniów szkół zasadniczych i 6,3% w gimnazjach. Można przypuszczać, że dwukrotnie

większe nasilenie postaw przyzwalających wobec stosowania środków nielegalnych w porównaniu z legalnymi wiąże się z medialnymi doniesieniami na temat zdrowotnego bezpieczeństwa, a nawet korzystnych następstw stosowania marihuany, zaliczanej do substancji nielegalnych. Równocześnie w mediach pojawiają się liczne doniesienia o dramatycznych skutkach zażywania „dopalaczy”, co prawdopodobnie zmniejsza gotowość uczniów do zażycia substancji psychoaktywnych w tej postaci.

Tabela 21 przedstawia informacje na temat sposobów odmowy i przyczyn ewentualnego zażycia „dopalaczy” i narkotyków nielegalnych. Struktura najczęściej deklarowanych sposobów odmowy zażycia środka psychoaktywnego jest zbliżona dla środków legalnych i nielegalnych. Głównym sposobem odmowy wymienionym przez badanych uczniów jest wyjaśnianie, że „nie biorą”. Taka reakcja jest najczęściej preferowana przez uczniów szkół maturalnych. Skuteczna odpowiedź „nie” bez dalszych rozmów dominuje wśród uczniów podstawówek. Wśród najmłodszej grupy respondentów występuje jednak często ryzykowna tendencja do tłumaczenia się ze swoich decyzji.

Dominującą przyczyną, dla której badani przyjęliby propozycję zażycia narkotyku była ciekawość, która jest motywem podawanym przez dużą grupę uczniów zasadniczych szkół zawodowych i gimnazjów. Powodem zażycia narkotyku byłaby też chęć poprawy nastroju oraz zapewnienia dobrego humoru i zabawy. Taki motyw zażycia narkotyku zgłasza około 11% uczniów zasadniczych szkół zawodowych.

Tabela 21. Sposoby odmowy zażycia narkotyku, przyczyny zgody

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Sposób odmowy zażycia 'dopalaczy'	powiem, że nie palę, nie piję lub nie biorę	18,3	27,7	21,7	40,2	38,9	31,5
	NIE bez dalszych rozmów	32,1	26,2	12,5	20,7	20,5	22,4
	powiem, że nie chcę bez wyjaśniania powodów	13,8	12,5	12,5	10,1	11,1	11,8
	powiem, że nie chcę i wyjaśnię powody	12,8	8,1	15,8	8,9	11,8	10,9
	nakrzyczę na proponującego	8,3	5,5	7,5	10,1	7,6	7,5
	inne	3,7	8,5	12,5	3,4	4,5	6,3
	nie odmówię	1,8	4,4	8,3	2,8	2,4	3,7
	powiem, że boję się uzależnienia	2,8	3,3	7,5	1,7	1,7	3,0
	powiem coś na odczepnego	6,4	3,3	1,7	2,2	1,0	2,6
brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2	
Przyczyny zgody na zażycie 'dopalaczy'	nie zgodzę się	94,5	88,2	80,0	93,3	93,8	90,5
	ciekawość	,9	5,2	9,2	2,2	2,4	3,8
	inne	,9	2,2	5,8	1,7	,7	2,0
	poprawa humoru, lepszy nastrój	2,8	1,5	1,7	1,7	,3	1,3
	problemy	-	2,2	,8	1,1	1,0	1,2
	ochota	-	-	,8	-	1,0	,4
	chęć zaimponowania komuś	,9	,4	,8	-	,3	,4
	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
	obawa przed odrzuceniem	-	-	,8	-	-	,1
Sposób odmowy zażycia narkotyku	powiem, że nie palę, nie piję lub nie biorę	20,2	25,8	19,2	39,7	36,8	30,2
	NIE bez dalszych rozmów	31,2	23,6	10,0	21,2	21,5	21,7
	powiem, że nie chcę bez wyjaśniania powodów	14,7	12,5	14,2	9,5	10,4	11,8

	powiem, że nie chcę i wyjaśnię powody	11,0	8,9	10,0	9,5	13,2	10,7
	inne	3,7	8,1	15,0	4,5	5,6	7,0
	nakryczę na proponującego	10,1	5,9	5,0	7,3	5,2	6,3
	nie odmówię	2,8	6,3	15,0	4,5	3,8	5,9
	powiem coś na odczepnego	4,6	5,2	5,8	2,2	,7	3,3
	powiem, że boję się uzależnienia	1,8	3,3	5,8	1,7	2,4	2,9
	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2
Przyczyny zgody na zażycie narkotyku	nie zgodzę się	95,4	81,9	64,2	87,7	84,4	83,0
	ciekawość	,9	7,7	10,0	3,9	5,2	5,8
	poprawa humoru, lepszy nastrój	,9	4,4	10,8	2,8	4,9	4,7
	inne	-	2,6	5,8	2,8	1,4	2,4
	ochota	-	1,1	5,8	1,7	1,4	1,8
	problemy	-	1,1	2,5	,6	1,7	1,2
	chęć zaimponowania komuś	2,8	,4	,8	-	,7	,7
	obawa przed odrzuceniem	-	,4	-	,6	-	,2
	brak odpowiedzi	-	,4	-	-	,3	,2

Kontakty z rówieśnikami zażywającymi narkotyki i częstość stosowania narkotyków przedstawia tabela 22. Relacje z rówieśnikami zażywającymi „dopalacze” zadeklarowało około 33% uczniów, a z zażywającymi narkotyki około 44%. Większość badanych miała kontakt z rówieśnikami zażywającymi „dopalacze” lub nielegalne narkotyki kilka razy w życiu.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	SSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Kontakt z rówieśnikami zażywającymi 'dopalacze'	nigdy	90,8	67,8	47,5	61,5	70,0	67,4
	raz w życiu	,9	7,4	9,2	8,9	6,3	6,8
	kilka razy w życiu	,9	6,7	6,7	8,9	10,5	7,6
	kilka razy w roku	,9	6,7	8,3	7,8	5,6	6,1
	kilka razy w miesiącu	2,8	5,6	11,7	5,0	3,1	5,2
	kilka razy w tygodniu	2,8	3,7	9,2	3,9	2,4	3,9
	codziennie	,9	2,2	7,5	3,9	2,1	3,0
Częstość okazji zażycia 'dopalacza'	nigdy	98,1	87,4	73,9	83,8	87,5	86,3
	raz w życiu	,9	3,0	6,7	2,2	2,4	2,9
	kilka razy w życiu	,9	3,0	6,7	3,9	3,1	3,4
	kilka razy w roku	-	2,6	4,2	3,4	3,8	3,0
	kilka razy w miesiącu	-	3,0	5,0	3,4	2,1	2,7
	kilka razy w tygodniu	-	,4	,8	1,7	,3	,6
	codziennie	-	,7	2,5	1,7	,7	1,0
Częstość zażywania 'dopalaczy'	nigdy	100,0	94,4	88,2	96,1	96,5	95,2
	raz w życiu	-	1,5	4,2	1,7	,7	1,5
	kilka razy w życiu	-	1,5	3,4	-	1,0	1,1
	kilka razy w roku	-	1,5	1,7	,6	1,4	1,1
	kilka razy w miesiącu	-	1,1	1,7	,6	-	,6
	kilka razy w tygodniu	-	-	,8	,6	,3	,3
	codziennie	-	-	-	,6	-	,1
Kontakt z rówieśnikami zażywającymi narkotyki	nigdy	91,7	60,4	36,7	50,3	49,8	56,0
	raz w życiu	,9	9,6	10,8	6,1	9,8	8,2
	kilka razy w życiu	,9	7,4	5,0	16,2	15,3	10,4
	kilka razy w roku	1,8	6,7	6,7	9,5	10,5	7,8
	kilka razy w miesiącu	,9	7,8	14,2	9,5	7,3	8,0
	kilka razy w tygodniu	2,8	5,2	14,2	4,5	4,9	5,8
	codziennie	,9	3,0	12,5	3,9	2,4	3,9
Częstość okazji zażycia narkotyku	nigdy	98,1	81,1	65,5	71,5	72,1	76,6
	raz w życiu	,9	3,0	5,9	5,0	3,8	3,7

	kilka razy w życiu	,9	5,2	5,9	8,9	7,0	6,0
	kilka razy w roku	-	4,4	5,9	3,4	9,1	5,3
	kilka razy w miesiącu	-	4,1	3,4	7,3	3,8	4,0
	kilka razy w tygodniu	-	,7	4,2	2,8	2,8	2,1
	codziennie	-	1,5	9,2	1,1	1,4	2,2
Częstość zażywania narkotyków	nigdy	100,0	88,5	73,9	86,6	85,0	86,6
	raz w życiu	-	2,6	6,7	3,4	1,7	2,7
	kilka razy w życiu	-	3,3	4,2	3,9	6,3	4,0
	kilka razy w roku	-	3,3	4,2	2,8	4,5	3,3
	kilka razy w miesiącu	-	1,1	3,4	3,4	1,0	1,7
	kilka razy w tygodniu	-	,7	5,9	-	1,0	1,2
	codziennie	-	,4	1,7	-	,3	,4

Okazje zażycia dopalaczy zadeklarowało 13,7% uczniów, a narkotyków 23,4%. Możliwość zażycia środków psychoaktywnych zgłosili pojedynczy uczniowie szkoły podstawowej, jednak od etapu gimnazjum odsetek ten znacząco rośnie. W grupie uczniów zasadniczych szkół zawodowych co czwarta osoba zadeklarowała możliwość zażycia „dopalaczy”, a co trzecia nielegalnych środków psychoaktywnych.

Zdecydowana większość badanych uczniów nie zażyła nigdy narkotyków. Zażycie „dopalaczy” zgłosiło 4,8% uczniów, zażycie nielegalnych narkotyków 13,4% badanych. Zażycie „dopalaczy” deklarowali przede wszystkim uczniowie zasadniczych szkół zawodowych, jednak były to pojedyncze lub kilkukrotne epizody w ciągu życia. Jednokrotne zażycie narkotyku jest udziałem 2,7% ogółu badanych, a kilka takich prób deklaruje 4% badanych. Kilka razy w roku stosuje narkotyki 3,3% młodzieży, w tym zwłaszcza licealiści i uczniowie szkół zasadniczych zawodowych. Częstsze stosowanie narkotyków zadeklarowały pojedyncze osoby, głównie uczniowie zasadniczych szkół zawodowych.

Poziom wiedzy na temat narkotyków i wiek pierwszego kontaktu z narkotykami przedstawia tabela 23. Uczniowie są w stanie udzielić poprawnej odpowiedzi przeciętnie na 1/4 pytań ankietowych. Najwyższy poziom świadomości występuje wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Średnia wieku pierwszej okazji zażycia legalnych i nielegalnych substancji odurzających lokuje się około 13 roku życia. Najczęściej podawany przez uczniów wiek to jednak 15 rok życia, z tolerancją + / - 1 roku, czyli etap gimnazjum. Należy przy tym podkreślić, że część uczniów wskazała tylko jedną z tych wartości (wiek okazji lub wiek zażycia), stąd mogące zaskakiwać różnice w średnich.

Tabela 23. Wiedza o ryzykowności narkotyków, średni wiek inicjacji narkotykowej

	Typ szkoły					
	SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
	M	M	M	M	M	M
Wiedza o narkotykach - proporcja poprawnych odpowiedzi	18,84	25,14	30,02	22,19	21,38	23,37
Wiek pierwszej okazji zażycia 'dopalacza'	11,50	13,17	14,19	13,71	13,93	13,71
Wiek pierwszego kontaktu: 'dopalacze'	-	12,00	13,18	13,20	14,80	13,14
Wiek pierwszej okazji zażycia narkotyku	12,00	12,78	13,47	13,25	14,04	13,43
Wiek pierwszego kontaktu: narkotyki	-	11,67	12,75	11,75	14,83	12,82

Charakterystyka stosowanych środków odurzających nie została poddana analizie ilościowej ponieważ deklaracje wskazujące na konkretne substancje psychoaktywne były wybitnie jednorodne. Do narkotyków, które młodzież najczęściej miała okazję zażyć i zażyła należy niemal wyłącznie marihuana. Pojedyncze osoby wymieniały jako dostępne i zażyte także haszysz, amfetaminę i metamfetaminę, mefedron oraz „dopalacze”, w tym wymienianą z nazwy „Cząstkę Boga” (ok. 5% odpowiedzi wskazujących konkretną substancję). Uczniowie liceów zadeklarowali też zażycie mefedronu oraz łatwo dostępnych leków mających w zwiększonym dawkowaniu działanie odurzające, a uczniowie techników wymienili anaboliki, w tym podany z nazwy Nitrobolon. Do miejsc w których młodzież zaopatruje się w substancje psychoaktywne należy wymieniony przez około 14% respondentów z nazwy lub jako „sklep z dopalaczami” Hindu Point.

Doświadczenie przemocy

Postawy uczniów wobec agresji i przemocy przedstawia tabela 24. Wśród uczniów dominuje obojętność wobec agresji werbalnej, deklarowana przez co trzeciego ucznia. Ponad połowa uczniów wyraża jednak zdecydowanie negatywne lub dezaprobujące ustosunkowanie wobec agresji werbalnej. Przyzwolenie dla agresji werbalnej występuje przede wszystkim wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych i gimnazjalistów.

Tabela 24. Postawy wobec agresji i przemocy rówieśników

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Postawa wobec agresji werbalnej	negatywna	44,0	20,7	15,0	24,0	23,0	23,9
	dezaprobująca	29,4	22,2	15,8	27,9	35,2	27,2
	obojętna	15,6	39,6	48,3	36,3	30,0	34,5
	przyzwalająca	7,3	14,1	10,0	7,3	8,7	9,9
	pozytywna	3,7	3,3	10,8	4,5	3,1	4,5
Postawa wobec przemocy fizycznej	negatywna	52,3	42,2	28,3	57,5	54,4	48,1
	dezaprobująca	29,4	28,9	28,3	26,8	28,6	28,4
	obojętna	10,1	21,1	29,2	8,9	10,5	15,4
	przyzwalająca	2,8	3,7	3,3	2,2	2,4	2,9
	pozytywna	5,5	4,1	10,8	4,5	4,2	5,2

Postawy wobec przemocy fizycznej są zdecydowanie bardziej krytyczne. Niemal połowa uczniów wyraża zdecydowanie negatywne ustosunkowanie do przemocy fizycznej. Odsetek ten jest na zbliżonym poziomie we wszystkich typach szkół oprócz zasadniczych zawodowych, gdzie występuje mniej krytycyzmu wobec przemocy fizycznej stosowanej przez rówieśników. W szkołach zasadniczych zawodowych około 11% uczniów wyraża wręcz pozytywne ustosunkowanie do używania przemocy fizycznej w relacjach rówieśniczych. W pozostałych środowiskach szkolnych odsetek uczniów aprobujących przemoc fizyczną jest o połowę mniejszy, niż wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych.

Charakterystykę form przemocy obserwowanych przez uczniów w domu przedstawia tabela 25.

Około 34% badanych uczniów wymieniło jakieś formy agresji werbalnej obserwowanej w domu. Zwykle były to zachowania występujące do kilku razy w roku. Częstszą obserwację agresji werbalnej zgłaszają przede wszystkim uczniowie zasadniczych i średnich szkół zawodowych.

Tabela 25. Częstość agresji obserwowanej w domu

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Wzorzec dysfunkcji rodzica - agresja werbalna	nigdy	82,6	70,7	52,5	60,9	63,4	65,8
	raz w życiu	5,5	7,4	13,3	11,2	6,6	8,4
	kilka razy w życiu	7,3	7,4	10,0	10,6	10,1	9,1
	kilka razy w roku	-	6,7	15,8	8,4	9,8	8,3
	kilka razy w miesiącu	,9	2,6	1,7	1,1	4,5	2,6
	kilka razy w tygodniu	2,8	3,3	5,8	6,7	1,7	3,7
	codziennie	,9	1,9	,8	1,1	3,8	2,1
Wzorzec dysfunkcji rodzica - agresja fizyczna	nigdy	89,9	89,3	76,7	83,8	88,2	86,4
	raz w życiu	3,7	2,6	4,2	4,5	3,5	3,5
	kilka razy w życiu	,9	4,4	10,0	6,1	5,2	5,3
	kilka razy w roku	,9	1,1	5,0	2,8	1,0	1,9
	kilka razy w miesiącu	2,8	1,5	2,5	1,1	,3	1,3
	kilka razy w tygodniu	1,8	,4	,8	,6	,3	,6
	codziennie	-	,7	,8	1,1	1,4	,9

Agresja fizyczna rodziców była obserwowana przez 13,6% uczniów. Większość uczniów stwierdziło, że obserwowało takie zachowania rodziców kilka razy w życiu. Częstszą ekspozycję na agresję fizyczną rodziców zgłosili przede wszystkim uczniowie zasadniczych szkół zawodowych i szkół podstawowych. Zgłoszenia takie są jednak nieliczne, dotyczą pojedynczych osób.

Częstość różnych form agresji i przemocy werbalnej doświadczanej przez uczniów jest opisana w tabeli 26. Skala doświadczanej agresji i przemocy niewerbalnej jest widoczna w tabeli 27. Bycie obiektem złościwości i ośmieszenia zdarzyło się co trzeciemu uczniowi. Zwykle takie sytuacje miały miejsce raz lub kilka razy w życiu. Ponad 7% uczniów miewa takie doświadczenie kilka razy w roku, dotyczy to szczególnie uczniów szkół podstawowych. Częstsze doświadczanie złościwości zgłaszają pojedynczy gimnazjaliści.

Co trzeci uczeń był obiektem wulgarnego wymyślania. Większość doświadczała takich zachowań raz lub kilka razy w życiu. 6,6% uczniów doświadcza takiej agresji kilka razy w roku, a podobna liczba respondentów deklaruje jeszcze częstszą ekspozycję na wulgaryzmy.

Poważne groźby dotknęły raz lub kilka razy w życiu 11,3% badanych, w tym najczęściej uczniów średnich szkół zawodowych. Zmuszenie do niechcianych czynności oraz poniżenie zdarzyło się kilku procentom badanych raz lub kilka razy w życiu i najczęściej było udziałem uczniów zasadniczych szkół zawodowych.

Tabela 26. Częstość doświadczania agresji i przemocy werbalnej							
		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Częstość doświadczania złośliwości	nigdy	64,5	63,8	67,2	63,7	59,2	62,9
	raz lub kilka razy w życiu	16,8	21,3	21,8	22,9	30,3	23,9
	kilka razy w roku	9,3	8,2	6,7	7,8	5,9	7,4
	kilka razy w miesiącu	7,5	3,0	3,4	3,9	2,8	3,6
	kilka razy w tygodniu	1,9	3,4	,8	1,1	1,0	1,8
	codziennie	-	,4	-	,6	,7	,4
Częstość doświadczania wymyślania	nigdy	72,9	65,7	63,9	62,0	64,5	65,2
	raz lub kilka razy w życiu	15,0	20,5	21,0	26,8	23,7	22,1
	kilka razy w roku	7,5	6,3	9,2	5,0	6,3	6,6
	kilka razy w miesiącu	3,7	5,6	3,4	4,5	1,7	3,8
	kilka razy w tygodniu	-	1,9	,8	-	2,8	1,5
	codziennie	,9	-	1,7	1,7	1,0	,9
Częstość doświadczania gróźb	nigdy	92,5	86,2	76,5	86,6	85,4	85,5
	raz lub kilka razy w życiu	5,6	9,3	18,5	11,2	12,2	11,3
	kilka razy w roku	1,9	2,2	3,4	1,7	2,1	2,2
	kilka razy w miesiącu	-	1,5	,8	,6	-	,6
	kilka razy w tygodniu	-	,4	-	-	,3	,2
	codziennie	-	,4	,8	-	-	,2
Częstość doświadczania poniżania	nigdy	91,6	90,3	83,2	92,7	94,8	91,4
	raz lub kilka razy w życiu	7,5	7,1	11,8	6,1	3,8	6,6
	kilka razy w roku	-	1,5	2,5	1,1	,7	1,1
	kilka razy w miesiącu	,9	,7	1,7	-	-	,5
	kilka razy w tygodniu	-	-	-	-	,7	,2
	codziennie	-	,4	,8	-	-	,2

Agresja i przemoc fizyczna jest doświadczana przez uczniów sporadycznie i obejmuje najczęściej różne formy szarpania i szturchania. Sytuacje takie doświadczone raz lub kilka razy w życiu zgłasza 8,8% uczniów. Naruszenie osobistej intymności fizycznej związane z niechcianym dotykiem intymnych stref ciała zdarzyło się raz lub kilka razy w życiu 4,1% badanych. Takie sytuacje zgłaszają najczęściej dziewczęta z zasadniczych szkół zawodowych i gimnazjów.

Tabela 27. Częstość doświadczania agresji i przemocy niewerbalnej							
		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Częstość doświadczania dotykania intymnych części ciała	nigdy	96,3	90,7	87,4	94,4	97,2	93,5
	raz lub kilka razy w życiu	2,8	5,2	5,9	4,5	2,4	4,1
	kilka razy w roku	-	1,1	4,2	1,1	-	1,0
	kilka razy w miesiącu	-	1,5	,8	-	-	,5
	kilka razy w tygodniu	,9	,7	,8	-	,3	,5
	codziennie	-	,7	,8	-	-	,3
Częstość doświadczania zabierania pieniędzy, rzeczy	nigdy	94,4	93,3	85,7	95,0	95,8	93,5
	raz lub kilka razy w życiu	4,7	4,1	8,4	4,5	3,5	4,6
	kilka razy w roku	,9	,7	3,4	-	,3	,8
	kilka razy w miesiącu	-	,4	,8	-	-	,2
	kilka razy w tygodniu	-	,7	-	,6	,3	,4
	codziennie	-	,7	1,7	-	-	,4
Częstość doświadczania uderzania lub szarpania	nigdy	90,7	86,6	76,5	86,0	89,5	86,6
	raz lub kilka razy w życiu	5,6	7,1	11,8	12,3	8,0	8,8
	kilka razy w roku	-	3,7	7,6	1,1	1,4	2,6
	kilka razy w miesiącu	2,8	1,5	1,7	,6	,3	1,1
	kilka razy w tygodniu	,9	1,1	,8	-	,7	,7
	codziennie	-	-	1,7	-	-	,2

Częstość doświadczania bicia	nigdy	92,5	92,2	82,4	93,9	96,2	92,5
	raz lub kilka razy w życiu	5,6	4,9	9,2	6,1	3,1	5,2
	kilka razy w roku	,9	1,5	5,0	-	,3	1,3
	kilka razy w miesiącu	-	,7	1,7	-	,3	,5
	kilka razy w tygodniu	,9	-	,8	-	-	,2
	codziennie	-	,7	,8	-	-	,3

Odebrania pieniędzy lub przedmiotów doświadczyło co najmniej raz w życiu 4,6% badanych. Poważne pobicie raz lub kilka razy w życiu było udziałem 5,2% uczniów. Podobnie, jak w przypadku innych form przemocy, relatywnie najwięcej tego typu wydarzeń było wśród nich uczniów zasadniczych szkół zawodowych.

Przemoc w Internecie

Zachowania agresywne i przemoc są podejmowane przez młodzież także z wykorzystaniem coraz popularniejszego Internetu. Częstość tego typu zachowań przedstawia tabela 28.

Tabela 28. Agresja i przemoc w Internecie

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	SSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Bycie obrażanym, ośmieszaniem, obmawianym w sieci	nigdy	81,7	80,4	71,7	81,6	87,5	81,8
	raz, kilka razy w życiu	8,3	9,3	15,0	12,3	8,7	10,2
	kilka razy w roku	4,6	5,2	4,2	2,8	1,7	3,5
	kilka razy w miesiącu	4,6	2,2	6,7	1,1	,7	2,4
	kilka razy w tygodniu	,9	1,9	,8	,6	,3	,9
	codziennie	,0	1,1	1,7	1,7	1,0	1,1
Bycie wulgarnie, agresywnie atakowanym w sieci	nigdy	88,1	85,9	75,0	84,4	93,1	86,6
	raz, kilka razy w życiu	6,4	6,7	10,8	7,3	4,5	6,6
	kilka razy w roku	3,7	3,7	8,3	3,4	,7	3,3
	kilka razy w miesiącu	1,8	1,9	4,2	3,4	,7	2,1
	kilka razy w tygodniu	,0	,7	,8	,6	,3	,5
	codziennie	,0	1,1	,8	1,1	,7	,8
Przedstawianie w sieci fałszywej tożsamości	nigdy	77,1	67,4	68,3	67,6	73,3	70,4
	raz, kilka razy w życiu	13,8	14,8	7,5	24,0	18,8	16,7
	kilka razy w roku	3,7	7,0	9,2	3,9	5,2	5,8
	kilka razy w miesiącu	2,8	5,2	10,0	,6	1,0	3,4
	kilka razy w tygodniu	2,8	3,0	2,5	1,7	,7	2,0
	codziennie	,0	2,6	2,5	2,2	1,0	1,8
Ośmieszanie innych	nigdy	89,0	80,0	70,8	82,7	84,0	81,6
	raz, kilka razy w życiu	7,3	10,0	10,0	11,7	6,9	9,1
	kilka razy w roku	1,8	4,8	5,8	1,7	4,5	3,9
	kilka razy w miesiącu	,9	1,9	6,7	,6	1,4	2,0
	kilka razy w tygodniu	,0	2,2	4,2	1,1	1,4	1,8
	codziennie	,9	1,1	2,5	2,2	1,7	1,7
Obrażliwe komentowanie innych na forach	nigdy	78,0	75,9	69,2	76,5	82,3	77,3
	raz, kilka razy w życiu	11,0	12,2	8,3	12,3	11,1	11,3
	kilka razy w roku	6,4	5,9	10,8	4,5	2,4	5,3
	kilka razy w miesiącu	2,8	3,3	6,7	1,1	1,7	2,8
	kilka razy w tygodniu	1,8	1,5	3,3	2,8	,7	1,8
	codziennie	,0	1,1	1,7	2,8	1,7	1,6
Wulgarnie, agresywne atakowanie innych w sieci	nigdy	93,6	86,3	75,0	90,5	92,0	88,2
	raz, kilka razy w życiu	4,6	4,4	7,5	4,5	3,8	4,7
	kilka razy w roku	,0	2,6	9,2	1,1	2,1	2,7
	kilka razy w miesiącu	,9	3,7	4,2	,0	,3	1,8
	kilka razy w tygodniu	,9	2,6	1,7	2,2	,7	1,7
	codziennie	,0	,4	2,5	1,7	1,0	1,0

Młodzież bywa obiektem ośmieszania i obmowy w sieci. Takich sytuacji co najmniej raz w życiu doświadczyło 18,2% uczniów. Bycie obiektem agresywnego, wulgarnego ataku w sieci wskazano 13,4% uczniów. Takie zachowania wobec osób badanych miały miejsce zwykle raz lub kilka razy w życiu. Większą częstość doświadczania wulgarnych ataków w sieci wymieniają uczniowie zasadniczych szkół zawodowych.

Do najczęstszych zachowań mających szkodliwy charakter i realizowanych z wykorzystaniem Internetu należy nieprawdziwe przedstawianie swojej tożsamości. Podawanie się za kogoś innego lub zniekształcanie swojej tożsamości podjęto co najmniej raz w życiu 29,6% uczniów.

Wyrażanie na forach internetowych obraźliwych komentarzy wobec innych osób zostało przeprowadzone przez 22,7% respondentów. Względnie rzadziej uczniowie ośmieszali innych z wykorzystaniem Internetu (18,4%) oraz wulgarnie i agresywnie atakowali innych w sieci (11,8%). Powyższe działania były podejmowane raz lub kilka razy w życiu, choć częstość takich zachowań jest większa wśród uczniów szkół zasadniczych zawodowych.

Ryzyko dysfunkcji

Ogólne nasilenie ryzyka dysfunkcji opisanego w powyższych kategoriach zostało zobrazowane w tabeli 29. Poszczególne środowiska poddane ocenie zostały scharakteryzowane na podstawie sumarycznego wskaźnika zliczającego wysoką częstość występowania czynników ryzyka oraz niski poziom czynników chroniących. Wskaźnik ten jest obliczany jako wypadkowa częstości stosowania środków psychoaktywnych, wieku inicjacji, nasilenia agresji i przemocy, obniżonego wsparcia rodzinnego, rówieśniczego i szkolnego. Środowiska szkolne zostały opisane w sposób obrazujący liczbę uczniów zaliczanych do grupy niskiego, przeciętnego i wysokiego wskaźnika intensywności zachowań dysfunkcyjnych, wyodrębnionego z rozkładu wskaźnika w całej objętej badaniami populacji.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Ogółem
		%	%	%	%	%	%
Poziom dysfunkcji - 3 grupy ryzyka	niski	77,1	35,4	5,8	12,3	18,4	27,1
	średni	21,1	39,9	37,5	59,8	57,6	46,4
	wysoki	1,8	24,7	56,7	27,9	24,0	26,5
	Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Środowiskiem, w którym występuje największe ryzyko dysfunkcji jest grupa uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Do grupy uczniów o względnie najwyższym ryzyku dysfunkcji zalicza się w tym środowisku ponad połowa uczniów. W grupie uczniów szkół podstawowych dominuje niski poziom ryzyka dysfunkcji. Środowiska gimnazjów i szkół maturalnych cechuje zbliżony, przeciętny poziom ryzyka dysfunkcji uczniów.

Profilaktyka

Częstość udziału uczniów w zajęciach prowadzonych w ramach poszczególnych programów profilaktyki przedstawia tabela 30. Przekonanie uczniów o przydatności zajęć profilaktycznych, w których brali udział obrazuje tabela 31. Programy objęte oceną zostały wskazane przez zleceniodawcę badań jako dotowane z budżetu Urzędu.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Udział w programie profilaktycznym	brak udziału	60,6	50,2	73,3	62,0	57,6	58,6
	Alternatywa	18,3	24,7	11,7	12,8	12,5	16,5
	Program Domowych Detektywów	22,0	14,0	10,8	10,6	8,7	12,3
	Fantastyczne Możliwości	10,1	12,5	12,5	13,4	8,3	11,2
	Debata	7,3	20,7	15,0	16,2	16,0	16,2
	MOPR	8,3	18,8	14,2	12,3	13,2	14,2
	Archipelag Skarbów	7,3	28,8	13,3	14,5	8,0	15,6
	NOE	8,3	12,5	13,3	11,2	7,6	10,4
	godziny wychowawcze	19,3	34,7	20,0	33,5	35,4	31,1
	socjoterapia	10,1	15,5	15,8	11,7	7,6	11,9
psychoterapia	12,8	16,6	17,5	15,1	8,0	13,4	

*Wyniki nie sumują się do 100% ze względu na możliwość wyboru kilku kategorii.

Grupa uczniów licząca 58,6%, nie wskazała żadnej formy profilaktyki, w której uczestniczyła w ostatnim roku szkolnym. Wśród pozostałych osób dominował udział w zajęciach profilaktycznych prowadzonych w trakcie godzin wychowawczych (31,1%). Do najczęściej wskazywanych programów należały: Alternatywa, Debata oraz Archipelag Skarbów. Udział w zajęciach profilaktycznych poza szkołą wskazało 25,3% badanych. Zajęcia socjoterapeutyczne i psychoterapeutyczne były wskazywane przez uczniów z częstością zbliżoną do pozostałych form profilaktyki. Do zajęć o najwyższej przydatności uczniowie wszystkich typów szkół oprócz podstawowych zaliczyli godziny wychowawcze. W podstawówkach największe poczucie przydatności dawał uczniom Program Domowych Detektywów i Program Alternatywa, a także program Fantastyczne Możliwości. Gimnazjaliści mieli poczucie przydatności z udziału w zajęciach programu Archipelag Skarbów i Alternatywa. Program NOE znalazł uznanie wśród młodzieży zasadniczych szkół zawodowych, podobnie, jak socjoterapia i psychoterapia. Licealiści znajdowali najwięcej przydatnych doświadczeń w programie MOPR i Debata oraz Alternatywa. Uczniowie średnich szkół zawodowych zwracali uwagę na treści profilaktyczne w ramach godzin wychowawczych.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Alternatywa	nieprzydatne	45,0	37,3	64,3	69,6	50,0	48,1
	przydatne dla kogoś	20,0	28,4	7,1	17,4	25,0	23,1
	przydatne dla mnie	35,0	34,3	28,6	13,0	25,0	28,8
Program Domowych Detektywów	nieprzydatne	41,7	60,5	69,2	84,2	60,0	61,3
	przydatne dla kogoś	25,0	15,8	23,1	10,5	12,0	16,8
	przydatne dla mnie	33,3	23,7	7,7	5,3	28,0	21,8

Fantastyczne Możliwości	nieprzydatne	54,5	61,8	60,0	66,7	62,5	62,0
	przydatne dla kogoś	18,2	17,6	20,0	12,5	12,5	15,7
	przydatne dla mnie	27,3	20,6	20,0	20,8	25,0	22,2
Debata	nieprzydatne	62,5	51,8	61,1	55,2	41,3	51,0
	przydatne dla kogoś	25,0	21,4	16,7	31,0	34,8	26,8
	przydatne dla mnie	12,5	26,8	22,2	13,8	23,9	22,3
MOPR	nieprzydatne	66,7	49,0	52,9	72,7	39,5	51,8
	przydatne dla kogoś	-	23,5	17,6	18,2	23,7	20,4
	przydatne dla mnie	33,3	27,5	29,4	9,1	36,8	27,7
Archipelag Skarbów	nieprzydatne	75,0	32,1	62,5	65,4	60,9	47,7
	przydatne dla kogoś	-	33,3	12,5	7,7	26,1	23,8
	przydatne dla mnie	25,0	34,6	25,0	26,9	13,0	28,5
NOE	nieprzydatne	66,7	70,6	62,5	80,0	72,7	71,3
	przydatne dla kogoś	-	17,6	18,8	10,0	9,1	12,9
	przydatne dla mnie	33,3	11,8	18,8	10,0	18,2	15,8
Godziny wychowawcze	nieprzydatne	66,7	33,0	41,7	50,0	43,1	42,9
	przydatne dla kogoś	14,3	36,2	25,0	31,7	28,4	30,2
	przydatne dla mnie	19,0	30,9	33,3	18,3	28,4	26,9
Socjoterapia	nieprzydatne	72,7	61,9	47,4	76,2	63,6	63,5
	przydatne dla kogoś	-	21,4	15,8	14,3	27,3	18,3
	przydatne dla mnie	27,3	16,7	36,8	9,5	9,1	18,3
Psychoterapia	nieprzydatne	50,0	66,7	52,4	63,0	60,9	60,8
	przydatne dla kogoś	28,6	8,9	9,5	18,5	13,0	13,8
	przydatne dla mnie	21,4	24,4	38,1	18,5	26,1	25,4

Należy przy tym pamiętać, że jesienią, w czasie wykonywania ankietyzacji w szkołach, działania profilaktyczne i zajęcia alternatywne w jakich uczestniczyła objęta badaniami młodzież były tylko częściowo rozpoczęte. Zajęcia profilaktyczne opisywane przez uczniów pierwszych klas gimnazjów były więc prowadzone w szkołach podstawowych. Taka sama sytuacja miała miejsce w odniesieniu do programów prowadzonych w szkołach ponadgimnazjalnych. Z powyższego względu pozostawiono w zestawieniu odpowiedzi tych uczniów, którzy zaznaczali część programów profilaktycznych nawet wtedy, gdy w ostatnim roku szkolnym nie powinni w nich uczestniczyć ze względu na poziom edukacyjny. Można też jednak przypuszczać, że gotowość oceniania programów spoza aktualnego poziomu edukacyjnego świadczy o pamiętaniu nazw programów z wcześniejszych etapów edukacyjnych lub też o niewielkim różnicowaniu przez uczniów nazw programów, w których uczestniczą, dlatego wnioski wyciągane z powyższych ocen powinny być ostrożne.

Zajęcia alternatywne jakie uczniowie opisywali jako dostępne w szkołach lub na terenie miasta są scharakteryzowane w tabeli 32. Brak udziału w jakichkolwiek zajęciach dodatkowych zadeklarowało 41,8% gimnazjalistów. Uczniowie najczęściej wymieniali udział w zajęciach sportowych (43,3%). W dalszej kolejności lokowały się zajęcia językowe i artystyczne.

		Typ szkoły					
		SP	Gimn.	ZSZ	ŚSZ	LO	Razem
		%	%	%	%	%	%
Udział w zajęciach alternatywnych	brak udziału	32,1	41,3	55,0	50,8	34,7	41,8
	sportowe	46,8	38,4	40,8	37,4	51,4	43,3
	turystyczne	9,2	8,9	14,2	9,5	14,9	11,5
	artystyczne	10,1	20,7	7,5	11,7	13,5	14,1
	językowe	35,8	19,6	3,3	8,9	24,3	18,8

	informatyczne	12,8	10,3	5,0	8,9	5,9	8,4
	ekologiczne	5,5	6,6	3,3	5,6	5,2	5,5
	inne	18,3	19,2	12,5	12,3	16,0	16,0
Wiedza o dostępności zajęć alternatywnych	brak wiedzy	18,3	18,8	29,2	15,1	13,5	17,8
	sportowe	24,8	37,6	25,8	43,0	30,6	33,6
	turystyczne	40,4	56,5	46,7	56,4	52,4	52,2
	artystyczne	52,3	48,3	54,2	57,5	58,7	54,3
	językowe	33,0	49,4	60,8	62,0	47,2	50,7
	informatyczne	56,0	59,8	53,3	59,8	69,8	61,5
	ekologiczne	52,3	64,6	60,0	66,5	72,9	65,5
	inne	43,1	43,5	46,7	52,0	53,1	48,3
Chęć udziału w zajęciach alternatywnych	brak deklaracji	49,5	62,4	60,0	53,6	56,3	57,2
	sportowe	9,2	5,9	17,5	12,3	6,9	9,2
	turystyczne	31,2	17,0	22,5	23,5	21,2	21,7
	artystyczne	19,3	14,0	21,7	21,8	15,6	17,5
	językowe	11,0	12,5	17,5	19,0	17,4	15,6
	informatyczne	12,8	12,2	23,3	21,2	14,6	16,0
	ekologiczne	24,8	12,5	20,0	18,4	11,5	15,6
	inne	18,3	18,5	25,0	25,7	19,1	20,8

Brak zainteresowania udziałem w dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych zadeklarowało 57,2% uczniów. Brak wiedzy o dostępnych zajęciach pozalekcyjnych zasygnalizowało 17,8% uczniów. Ponad połowa uczniów posiadała szeroką wiedzę o dostępności różnych form zajęć, choć deklarowanie chęci udziału w nich były znacznie rzadsze. Nieco ponad 20% procent uczniów zgłosiło zainteresowanie udziałem w różnych formach dodatkowych zajęć pozalekcyjnych, w tym zwłaszcza turystycznych i artystycznych.

Wymierne rezultaty zajęć profilaktycznych

Porównanie grup uczestników zajęć profilaktycznych i osób nie uczestniczących w żadnym rodzaju zajęć przedstawia tabela 33. Zawarto w niej porównanie nasilenia podejmowania zachowań ryzykownych. Wyróżniono wyniki istotnie różniące się statystycznie.

Uczniowie biorący udział w programach profilaktycznych w reakcji na stres istotnie częściej rozmawiają o swoich sprawach z przyjaciółmi i znajomymi, częściej wyrażają emocje w płaczu i odreagowując je na rodzinie lub obrażając się, ale też częściej zmagają się z emocjami w samotności. Natomiast istotnie rzadziej w porównaniu ze swoimi rówieśnikami palą tytoń i piją alkohol. Jednocześnie należy zauważyć, że istotnie częściej odreagowują emocje wyrażając się w sztuce lub czytając książki.

Formy reakcji na negatywną presję osób uczestniczących w zajęciach profilaktycznych i osób nie biorących udziału w profilaktyce nie różnią się istotnie. Również postawy palenia tytoniu, picia alkoholu i stosowania narkotyków przez młodzież nie są istotnie różne.

Częstość kontaktu młodzieży z negatywnymi wzorcami stosowania przez rówieśników tytoniu jest istotnie większa wśród osób biorących udział w programach profilaktycznych. Kontakty z rówieśnikami pijącymi alkohol są jednak istotnie rzadsze. Częstość kontaktu z rówieśnikami stosującymi jest w obydwu grupach zbliżona. Uczestnicy profilaktyki wykazują jednak znacząco niższą wiedzę o zagrożeniach ze strony narkotyków.

Częstość stosowania alkoholu i narkotyków nie różni się istotnie między uczestnikami zajęć profilaktycznych, a młodzieżą nie deklarującą udziału w zajęciach profilaktycznych. Także częstość palenia tytoniu przez uczestników profilaktyki jest zbliżona do deklarowanej przez uczniów nie deklarujących udziału w profilaktyce. Wiek pierwszego kontaktu ze środkami uzależniającymi jest w obydwu grupach zbliżony. Uczniowie biorący udział w programach profilaktycznych deklarują nieco niższy wiek pierwszego kontaktu ze wszystkimi środkami psychoaktywnymi oprócz narkotyków. Różnice nie są jednak istotne statystycznie.

Tabela 33. Udział w programach profilaktycznych a ryzyko dysfunkcji

Kategoria	Udział w programie		Kategoria	Udział w programie	
	Nie	Tak		Nie	Tak
	X_{sr}	X_{sr}		%	%
Reakcje na stres			Reakcje na presję		
muzyka, telewizja	1,59	1,66	odmawiam	31,6	31,3
rozmowa ze znajomymi	1,19	1,29	robię to, co ja chcę	50,6	52,8
zapominanie o problemie	1,15	1,17	szukam rady u rodziców	2,1	3
zabawa komputerem	1,15	1,15	szukam rady u rówieśników	1,6	1,3
sport lub spacer	1,05	1,14	unikam kontaktu	9,5	6,8
samotność	,92	1,04	ulegam	1,4	1,5
rozmowa z rodziną	,84	,86	inne	3,2	3,5
lenistwo	,82	,81	Postawy wobec tytoniu		
fiksacja na problemie	,78	,84	negatywna	26,5	26,0
odreagowanie na rodzinie	,69	,83	dezaprobująca	15,9	20,8
płacz	,68	,79	obojętna	40,0	39,0
modlitwa	,60	,63	przywzwalająca	12,0	10,5
czytanie książek	,54	,66	pozytywna	5,5	3,8
objadanie się	,54	,63	Postawy wobec alkoholu		
obrażanie się	,43	,53	negatywna	17,0	16,0
malowanie, muzykowanie	,42	,52	dezaprobująca	15,9	15,8
papieros	,45	,34	obojętna	41,6	44,8
niszczenie przedmiotów	,36	,38	przywzwalająca	19,6	19,8
alkohol	,40	,32	pozytywna	5,8	3,8
kino lub teatr	,36	,35	Postawy wobec narkotyków		
stosowanie głodówek	,18	,21	negatywna	42,3	45,0
leki lub narkotyki	,13	,14	dezaprobująca	20,9	23,8
pomoc psychologa	,11	,11	obojętna	27,4	23,0
Stosowanie śr. odurzających	x	α	przywzwalająca	4,8	4,5
tytoń	5,22	,515	pozytywna	4,6	3,8
alkohol	2,95	,710	Ekspozycja na wzorce	x	α
alkohol - upijanie się	3,34	,800	palenie tytoniu	19,34	0,004
narkotyki	5,94	,430	picie alkoholu	19,00	0,004
Wiek inicjacji	X_{sr}	X_{sr}	stosowanie narkotyków	3,742	0,712
tytoń	13,02	12,74	Poziom wiedzy	%	%
alkohol	12,71	12,62	o alkoholu	28,25	28,59
alkohol - upijanie się	14,63	14,36	o narkotykach	24,88	21,26
narkotyki	12,40	13,31	Stosowanie przemocy	x	α
Częstość wagarowania	%	%	złośliwości	14,86	0,011
kilka razy w życiu	33,6	43,8	wymyślanie	12,98	0,024
kilka razy w roku	25,4	23,0	groźby	2,05	0,842
kilka razy w miesiącu	12,8	5,2	poniżanie	3,82	0,576
Sposób wagarowania			naruszanie intymności	7,90	0,162
razem z całą klasą	5,6	8,0	wymuszanie pieniędzy, rzeczy	11,71	0,039
razem z kilkoma osobami	49,9	44,0	uderzanie, szarpanie	7,43	0,191
samemu	9,5	12,5	bicie	5,24	0,387

Uczestnicy programów profilaktycznych wagarują rzadziej, zgłaszając pojedyncze epizody wagarów w ciągu życia, różnice nie są jednak istotne. Zdarzające się im ucieczki ze szkoły realizują przede wszystkim razem z całą klasą, a rzadziej z małą grupą, choć różnice między porównywanymi grupami nie są istotne.

Uczestnicy zajęć profilaktycznych częściej zgłaszają pojedyncze epizody agresji w formie złośliwości i wymyślenia. Różnice w zakresie częstości zachowań związanych z przemocą dotyczą też pozbawiania rówieśników pieniędzy i przedmiotów. Osoby uczestniczące w zajęciach profilaktycznych istotnie rzadziej stosują tę formę przemocy.

Porównanie uzyskanych wyników z rezultatami z poprzednich lat

Przedstawione poniżej porównania opierają się na wynikach uzyskanych w badaniach prowadzonych w roku bieżącym oraz w latach 2010, 2007, 2005, 2003 i 2001, a w części wymiarów także w latach 1999 i 1997. Grupy objęte badaniami w latach 2010, 2007 i 2005 wywodzą się z tych samych placówek, w badaniach z roku 2014 w grupie szkół zawodowych ten skład uległ zmianie. Ze względu na różnice w składzie szkół i klas wylosowanych do badania grupy różnią się też istotnie. Różnice dotyczą proporcji płci w poszczególnych latach badań. Może to mieć istotny wpływ na wyniki, gdyż płeć jest ważnym czynnikiem ryzyka. Badania różnią się też istotnie pod względem liczebności, wieku i struktury systemu kształcenia. Ze względu na zmiany wynikające z reformy systemu edukacji badania przeprowadzone w 2003 roku nie objęły uczniów klas 2 szkół ponadgimnazjalnych. Dążąc do zapewnienia porównywalności wyników poprzez jednolitość narzędzia badawczego dla różnych poziomów wiekowych, a jednocześnie chcąc zminimalizować ingerujący wpływ treści badania na młodszych uczniów pominięto również w badaniach od roku 2003 klasy 5 szkoły podstawowej. W badaniach z lat 2001 i 2003, w porównaniu z rokiem 1999, zbadano proporcjonalnie więcej chłopców. Grupa badana została wówczas rozszerzona o klasy 5 i 6 szkoły podstawowej oraz klasy 3 szkół średnich i zasadniczych, średnia wieku była z tego powodu istotnie różna w poszczególnych typach szkół. Należy również pamiętać, że badania w latach 1997 i 1999 były oparte na nieco innej metodyce, z większym ukierunkowaniem na eksplorację, niż badania mające charakter porównawczy i weryfikujący prowadzone w latach 2001-2014. Ocenę zmian zachodzących w przedziale lat objętych badaniami należy więc prowadzić ostrożnie, pamiętając o powyższych różnicach danych wyjściowych.

Porównanie uzyskanych wyników dotyczących zagrożenia zachowaniami dysfunkcyjnymi w ciągu ostatnich trzech badań przedstawia tabela 34. Zmiany w częstości doświadczania przemocy są opisane w tabelach 35 i 36. Porównanie wiodących wymiarów ryzyka dysfunkcyjności oszacowanych w badaniach od roku 1997 przedstawia tabela 37.

Tabela 34. Zmiany ryzyka dysfunkcji

Kategoria	Rok badania			Kategoria	Rok badania		
	2007	2010	2014		2007	2010	2014
Wiek pierwszego kontaktu	X_{sr}			Częstość palenia tytoniu	%		
tytoń	12,27	13,05	12,90	nigdy	49,9	51,0	56,8
piwo	12,54	13,19	12,94	raz lub kilka razy w życiu	17,9	14,8	14,9
wino	13,49	13,69	13,48	sporadycznie (kilka razy / rok)	5,2	6,3	5,6
wódka	14,29	14,54	14,07	kilka razy w miesiącu	4,3	5,8	7,1
okazja zażycia narkotyku	14,88	15,06	13,43	często (kilka razy / tydzień)	5,7	6,8	5,5
zażycie narkotyku	15,10	15,82	12,82	codziennie	16,9	15,4	10,1
Częstość picia alkoholu				Częstość stosowania narkotyków			
nigdy	16,6	23,8	31,9	nigdy	87,6	88,0	86,6
raz lub kilka razy w życiu	15,7	17,3	17,5	raz lub kilka razy w życiu	6,8	5,8	6,7
sporadycznie (kilka razy / rok)	22,0	18,0	20,1	sporadycznie (kilka razy / rok)	3,3	2,8	3,3
kilka razy w miesiącu	31,7	29,9	24,6	kilka razy w miesiącu	1,4	1,5	1,7
często (kilka razy / tydzień)	12,7	9,6	5,8	często (kilka razy / tydzień)	,6	1,5	1,2
codziennie	1,2	1,4	-	codziennie	,2	,4	,4
Postawy wobec alkoholu				Postawy wobec narkotyków			
negatywna	15,7	15,6	16,6	negatywna	52,9	47,3	43,4
dezaprobująca	17,5	15,0	15,9	dezaprobująca	21,6	22,8	22,1
obojętna	37,4	42,6	42,9	obojętna	21,0	22,1	25,6
przyzwalająca	24,3	19,3	19,7	przyzwalająca	2,5	4,0	4,7
pozytywna	5,2	7,5	5,0	pozytywna	2,1	3,9	4,2
Reakcja na prop. alkoholu				Reakcja na prop. narkotyków			
na pewno odmówię	25,3	27,4	35,3	na pewno odmówię	82,2	78,6	79,5
raczej odmówię	16,0	16,0	20,3	raczej odmówię	7,1	8,9	8,5
nie wiem, co zrobię	21,8	21,8	15,1	nie wiem, co zrobię	7,0	5,5	5,9
raczej skorzystam	27,3	24,5	21,1	raczej skorzystam	2,8	4,1	3,9
na pewno skorzystam	9,6	10,3	8,1	na pewno skorzystam	,9	2,9	2
Przyczyny zgody na alkohol				Przyczyny zgody na narkotyki			
poprawa humoru	46,0	21,6	19,9	ciekawość	61,0	9,5	5,8
ochota	19,0	23,3	16,9	poprawa humoru, nastrój	16,3	5,0	4,7
ciekawość	18,1	5,7	5,8	ochota	2,7	5,1	1,8
problemy	6,4	4,5	3,3	problemy	5,7	,7	1,2
obawa przed odrzuceniem	4,4	2,9	,6	obawa przed odrzuceniem	3,4	1,3	,2
chęć zaimponowania komuś	3,6	1,8	1,0	chęć zaimponowania komuś	4,4	1,3	,7

Pierwszy kontakt z tytoniem wskazywany przez uczniów w badaniach z bieżącego roku odbywa się wcześniej, niż w badaniach z poprzednich lat. Pierwszy kontakt dziewcząt z tytoniem następuje później niż w poprzednich latach, w grupie chłopców występuje jednak przyspieszenie inicjacji tytoniowej. Późniejsze podejmowanie inicjacji tytoniowej występuje wśród uczniów średnich szkół zawodowych, natomiast uczniowie pozostałych badanych typów szkół deklarują wcześniejszy kontakt z tytoniem. Częstość palenia tytoniu w sposób charakterystyczny dla uzależnienia lub w reakcji na stres zmniejszyła się istotnie w porównaniu z poprzednimi badaniami. Wzrosła liczebność grupy uczniów, którzy nigdy nie palili tytoniu.

Zmiany wieku inicjacji alkoholowej wskazują na wcześniejsze stosowanie alkoholu przez młodzież wszystkich typów szkół oprócz średnich szkół zawodowych i ogólnokształcących. Pozostali uczniowie piją alkohol po raz pierwszy wcześniej, niż deklarowali w poprzednich latach. Pierwsze upojenie także występuje wcześniej, choć wśród uczniów średnich zawodowych nie ma zmian w ostatnich latach, a wśród uczniów szkół podstawowych trend jest odwrotny. Opóźnienie inicjacji alkoholowej uczniów podstawówek jest bardzo wyraźne, wynosi ponad rok w porównaniu z poprzednimi badaniami, choć wiek inicjacji nadal nie osiąga najlepszego poziomu z 2005 roku. Należy

też zwrócić uwagę, że przyspieszeniu uległ pierwszy kontakt z wódką, zazwyczaj powiązany z szybkim następstwem w postaci pierwszego upojenia.

Zmiany wieku pierwszego spożywania alkoholu dotyczą jednak coraz mniejszej grupy uczniów. Ilość osób, które nigdy nie piły alkoholu wzrosła istotnie w porównaniu z poprzednimi badaniami. Zmniejszyła się też liczba osób pijących alkohol systematycznie, kilka razy w miesiącu i częściej. Postawy wobec picia alkoholu przez młodzież uległy niewielkiej radykalizacji. Wzrosła liczba osób o postawie negatywnej wobec picia alkoholu przez młodzież, mniej uczniów akceptuje takie zachowania. W reakcji na propozycję wypicia alkoholu istotnie więcej osób odmówi zdecydowanie. Spadła też liczebność grupy uczniów, którzy deklarują, że na pewno skorzystaliby z propozycji wypicia alkoholu. Odpowiedzi na pytanie o przyczyny zgody na wypicie wskazują na rzadsze traktowanie alkoholu jako sposobu na stres lub dobrą zabawę.

Wiek pierwszego zażycia narkotyków uległ znacznemu obniżeniu wśród uczniów wszystkich typów szkół oprócz podstawowych, gdzie nie było deklaracji zażycia narkotyków. W gimnazjach systematyczny, łagodny trend obniżania wieku pierwszego kontaktu z narkotykami uległ przyspieszeniu. W pozostałych typach szkół uczniowie deklarują inicjację narkotykową aż o 2-3 lata wcześniej, niż poprzednich badaniach. Można przypuszczać, że tendencja ta częściowo wiąże się z dostępnością „dopalaczy”.

Częstość abstynencji narkotykowej łagodnie spadła. Wzrosła też liczba osób, które spróbowały narkotyku więcej, niż raz w życiu. Nie są to jednak jeszcze zmiany istotne. Postawy wobec stosowania narkotyków przez młodzież są mniej krytyczne, niż w poprzednich badaniach. Spadł też jednak odsetek osób, które w reakcji na propozycję zażycia narkotyków deklarowały zgodę. Spada też liczba osób, które deklarują pewność odmowy, choć liczba osób wskazujących konkretny motyw zażycia narkotyku także się zmniejsza. Dominuje marihuana oraz „dopalacze”.

Wiedza o działaniu alkoholu i narkotyków uległa istotnemu obniżeniu w porównaniu z wcześniejszymi badaniami. Spadek jest bardzo wyraźny, do około połowy liczby punktów uzyskiwanych w poprzednich badaniach.

		Rok badania		
		2007	2010	2014
		%	%	%
Częstość doświadczania złośliwości	nigdy	34,2	58,0	62,9
	raz lub kilka razy w życiu	39,8	27,8	23,9
	kilka razy w roku	15,9	8,5	7,4
	kilka razy w miesiącu	6,1	2,6	3,6
	kilka razy w tygodniu	3,0	1,8	1,8
	codziennie	1,0	1,2	,4
Częstość doświadczania wymyślenia	nigdy	35,9	59,0	65,2
	raz lub kilka razy w życiu	33,1	24,1	22,1
	kilka razy w roku	16,8	9,2	6,6
	kilka razy w miesiącu	9,2	4,2	3,8
	kilka razy w tygodniu	3,0	2,7	1,5
	codziennie	2,0	,9	,9
Częstość doświadczania gróźb	nigdy	61,8	81,6	85,5
	raz lub kilka razy w życiu	25,3	13,3	11,3
	kilka razy w roku	8,6	3,5	2,2
	kilka razy w miesiącu	3,2	,8	,6

	kilka razy w tygodniu	,7	,4	,2
	codziennie	,4	,4	,2
Częstość doświadczania poniżania	nigdy	86,2	92,0	91,4
	raz lub kilka razy w życiu	9,0	5,5	6,6
	kilka razy w roku	2,6	1,7	1,1
	kilka razy w miesiącu	1,3	,5	,5
	kilka razy w tygodniu	,7	,0	,2
	codziennie	,2	,2	,2

Częstość doświadczania przemocy werbalnej w formie złośliwości, wymyślania i gróźb spadła istotnie. Częstość doświadczania poniżania jest na poziomie zbliżonym do rejestrowanego w poprzednich badaniach. Trend spadkowy w zakresie częstości doświadczania agresji i przemocy werbalnej występuje we wszystkich typach szkół.

Tabela 36. Zmiany częstości doświadczania przemocy niewerbalnej				
		Rok badania		
		2007	2010	2014
		%	%	%
Częstość doświadczania dotykania intymnych części ciała	nigdy	90,1	94,7	93,5
	raz lub kilka razy w życiu	5,5	3,0	4,1
	kilka razy w roku	1,8	,9	1,0
	kilka razy w miesiącu	1,1	,7	,5
	kilka razy w tygodniu	1,2	,2	,5
	codziennie	,3	,5	,3
Częstość doświadczania zabierania pieniędzy, rzeczy	nigdy	86,2	93,7	93,5
	raz lub kilka razy w życiu	10,0	4,3	4,6
	kilka razy w roku	2,4	1,1	,8
	kilka razy w miesiącu	,8	,3	,2
	kilka razy w tygodniu	,1	,3	,4
	codziennie	,4	,3	,4
Częstość doświadczania uderzenia lub szarpania	nigdy	63,6	80,5	86,6
	raz lub kilka razy w życiu	23,1	13,2	8,8
	kilka razy w roku	9,0	4,2	2,6
	kilka razy w miesiącu	3,0	1,1	1,1
	kilka razy w tygodniu	,7	,4	,7
	codziennie	,7	,6	,2
Częstość doświadczania bicia	nigdy	83,2	91,8	92,5
	raz lub kilka razy w życiu	11,0	5,4	5,2
	kilka razy w roku	3,7	1,0	1,3
	kilka razy w miesiącu	1,0	,9	,5
	kilka razy w tygodniu	,4	,2	,2
	codziennie	,7	,6	,3

Częstość doświadczania przemocy niewerbalnej pozostała w większości nie zmieniona, choć obniżyła się częstość doświadczania szarpania i popychania, czyli typowego przejawu agresji w relacjach rówieśniczych.

Ogólny poziom zadowolenia większości uczniów, w tym satysfakcja z relacji z nauczycielami wzrasta systematycznie. Zmniejsza się odsetek uczniów powtarzających klasę. Spada przy tym częstość wagarowania. W zasadniczych szkołach zawodowych kierunek zmian jest jednak odwrotny.

Tabela 37. Zmiany wskaźników ryzyka

Kategoria	Rok badania							
	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2010	2014
Tytoń - średni wiek inicjacji (lata)	-	11,82	12,04	12,57	12,29	12,27	13,05	12,90
Tytoń - częstość palenia (%)	-	39,3	52,4	45,6	49,2	50,1	49,0	43,2
Tytoń - palenie kilka razy w tygodniu (%)	-	5,3	4,3	4,2	4,1	5,7	6,8	5,5
Tytoń - palenie codziennie (%)	-	12,5	17,1	16,0	15,7	16,9	15,4	10,1
Tytoń - palenie w reakcji na stres (%)	-	13,2	16,8	16,6	15,0	16,5	17,6	13,0
Alkohol - średni wiek inicjacji (lata)	13,74	12,24	11,80	12,47	12,24	12,37	12,78	12,67
Alkohol - częstość picia (%)	68	81,4	85,6	82,6	80,5	83,4	76,2	68,1
Alkohol - picie kilka razy w miesiącu (%)	-	44,8	31,9	33,0	32,8	31,7	29,9	24,6
Alkohol - upijanie się kilka razy w miesiącu (%)	-	-	6,8	5,9	4,9	7,8	6,3	5,4
Alkohol - picie w reakcji na stres (%)	-	8,7	8,0	7,5	6,5	9,4	9,9	6,4
Narkotyki - średni wiek inicjacji (lata)	13,67	15,19	14,90	15,82	15,43	15,10	15,82	12,82
Narkotyki - częstość zażywania (%)	10	11	13,2	13,3	14,6	12,4	12,0	13,4
Narkotyki - kilka razy w roku (%)	-	7,7	3,2	2,3	1,6	3,3	2,8	3,3
Narkotyki - kilka razy w miesiącu (%)	-	2,7	1,5	2,3	1,9	1,4	1,5	1,7
Narkotyki - zażywanie w reakcji na stres (%)	-	1,4	3,8	3,6	2,2	2,5	2,4	2,7
Struktura zażywania środków odurzających	marihuana amfetamina haszysz ecstasy LSD	marihuana amfetamina LSD grzyby haluc. klej	marihuana amfetamina haszysz LSD klej	marihuana amfetamina haszysz klej grzyby haluc.	marihuana amfetamina ecstasy haszysz grzyby haluc.	marihuana amfetamina haszysz	marihuana amfetamina	marihuana dopalacze
Wiedza o działaniu alkoholu (% poprawnych odpowiedzi)	-	34,3	60,7	60,4	60,6	59,8	58,29	28,39
Wiedza o działaniu narkotyków (% poprawnych odpowiedzi)	-	39,2	64,8	66,3	63,9	65,4	61,07	23,37

Mechanizm powstawania powyższych trendów powinien być odniesiony do częstości udziału w zajęciach profilaktycznych. Porównanie częstości udziału, w co najmniej jednej z form zajęć profilaktycznych przedstawia tabela 38. Częstość wymienianego przez młodzież udziału w zajęciach profilaktycznych jest znacznie mniejsza niż w badaniach z ostatnich lat. Uczniowie różnych typów szkół zgłaszają uczestnictwo w profilaktyce z różną częstotliwością. Najrzadziej uczestniczą w zajęciach profilaktycznych uczniowie zasadniczych szkół zawodowych, najczęściej gimnazjaliści.

Tabela 38. Udział w zajęciach profilaktycznych

Szkoła	Rok badania					
	2001	2003	2005	2007	2010	2014
Szkoła Podstawowa	61,6	100	57,4	77,9	56,3	39,4
Gimnazjum (do 2001 Szk. Podstawowa)	68,1	82,5	73,3	77,5	64,5	49,8
Zasadnicza Szkoła Zawodowa	38,5	20,3	24,1	38,3	48,8	26,7
Średnia Szkoła Zawodowa	36,8	38,7	47,1	41,2	49,4	38,0
Średnia Szkoła Ogólnokształcąca	80,9	74,7	80,0	61,6	77,7	42,2
Razem	55,2	61,3	60,3	59,7	59,3	41,4

PODSUMOWANIE, ZALECENIA

Informacje zaprezentowane w raporcie ukazują stan i zmiany ryzyka zagrożeń dotyczących młodzieży Puław w ostatnich latach. Wydaje się wskazane zwrócenie uwagi na niektóre z prawidłowości.

Część czynników ryzyka zwiększających prawdopodobieństwo powstawania zachowań dysfunkcyjnych pozostaje w trendzie wzrostowym. Podążając za ogólnopolską i europejską tendencją systematycznie wzrasta w Puławach liczba uczniów, których rodzice są rozwiedzeni lub pozostają w separacji. Rozluźnienie tradycyjnego modelu rodziny wiąże się ze zmniejszeniem gotowości młodych ludzi do posiadania w przyszłości dzieci. Udział młodzieży w życiu religijnym spada systematycznie od początku prowadzenia badań w obecnym modelu. Powyższe tendencje wskazują na utrzymywanie się trendu zmian położenia życiowego i struktury wartości młodzieży zwiększających ryzyko dysfunkcyjności.

Czynniki ryzyka występujące w rodzinie są częściowo kompensowane czynnikami chroniącymi. Zmiany dotyczące relacji rodzinnych badanej młodzieży obejmują zwiększenie częstości kontaktów z rodzicami. Polepszenie relacji międzypokoleniowych jest widoczne zarówno w płaszczyźnie spędzania przez rodziców czasu z dziećmi, jak i w wymiarach wspólnego z rodzicami uprawiania hobby czy uczestniczenia w decyzjach rodzinnych. Ekspozycja na negatywne rodzicielskie wzorce palenia tytoniu i picia alkoholu oraz agresji zmniejszyła się i jest to systematycznie postępujący, konstruktywny trend.

Przeważa krytyczne opisywanie swoich osiągnięć szkolnych przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych, jednak nastąpiło też podwyższenie liczby deklarowanych ocen pozytywnych. Ten korzystny wzrost jest widoczny w niemal wszystkich typach szkół oprócz gimnazjów. Spadła też liczba uczniów powtarzających klasę. W porównaniu z poprzednimi badaniami spadła liczba uczniów podejmujących wagary. Zwiększyło się zaufanie do nauczycieli i zadowolenie z kontaktów z nimi we wszystkich środowiskach oprócz zasadniczych szkół zawodowych i podstawówek.

Reakcją na stres jest najczęściej bierne oglądanie telewizji lub słuchanie muzyki. Znaczna liczba uczniów przejawia nadmierne zaabsorbowanie aktywnością internetową. Około połowy uczniów zaniedbuje czasami sen, a co trzeci uczeń miał kłopoty i zaniedbywał szkołę z powodu aktywności online, dostępnych obecnie nieustannie i dosłownie „pod ręką”, czyli w smartfonach. Młodzież przejawia też dużą aprobatę dla aktywności seksualnej swoich rówieśników. Należy przy tym pamiętać, że poziom krytycyzmu młodych ludzi i zdolność do podejmowania dojrzałych wyborów w zakresie aktywności seksualnej, jak i w wymiarze intensywności zaangażowania w interakcje społeczne prowadzone w pośrednim kanale komunikacji jakim jest Internet i dostępne w sieci narzędzia, są w okresie dojrzewania wybitnie ograniczone.

Sięganie po tytoń i alkohol w reakcji na stres pojawia się rzadziej, niż we wcześniejszych badaniach. Częstość zażywania narkotyków w reakcji na stres jest na poziomie zbliżonym do zarejestrowanego we wcześniejszych badaniach. Coraz większa część młodzieży stosuje jednak konstruktywne formy radzenia sobie ze stresem. Wzrasta odsetek osób rozmawiających z rodzicami lub uprawiających jakąś aktywność artystyczną w celu odciążenia stresu.

Uczniowie potrafią stosować skuteczne, asertywne formy odmowy w reakcji na negatywną presję rówieśniczą. Zwiększa się ostracyzm młodzieży wobec palenia tytoniu i picia alkoholu przez rówieśników, jednak krytycyzm wobec stosowania nielegalnych środków psychoaktywnych spada. Skala i częstość stosowania przez młodzież legalnych substancji psychoaktywnych, takich jak tytoń i alkohol, zmniejszyła się. Jednocześnie wiek inicjacji tytoniowej i alkoholowej w całej badanej grupie obniżył się. Nastąpiło też bardzo znaczne obniżenie wieku pierwszego kontaktu z narkotykami. Wiąże się to prawdopodobnie ze spopularyzowaniem dostępu do „dopalaczy”, ale także z coraz silniejszą modą na medialne promowanie legalizacji marihuany. Środowiskiem docelowym dla intensyfikowania programów przeciwdziałania wczesnej inicjacji tytoniowej, alkoholowej jak i narkotykowej jest obecnie szkoła podstawowa i początek gimnazjum, gdyż to w tym etapie następuje kulminacja rozpoczynania stosowania środków psychoaktywnych.

Spadła w porównaniu z poprzednimi badaniami częstość doświadczania najszerzej rozpowszechnionych wśród uczniów form agresji i przemocy. Istotnie zmniejszyło się stosowanie złośliwości i gróźb. Rzadziej pojawia się też szarpanie lub popychanie.

Struktura udziału młodzieży w zajęciach profilaktycznych nie w pełni odpowiada na skalę potrzeb. Spada częstość udziału w zajęciach profilaktycznych uczniów wszystkich typów szkół. Działania profilaktyczne obejmujące uczniów zasadniczych szkół zawodowych są prowadzone w niewielkim zakresie. Działania profilaktyczne prowadzone wśród młodzieży są cenione i pozytywnie odbierane przez uczestników. Poczucie korzyści uczniowie wynoszą zwłaszcza ze sprawdzonych, uznanych programów, uznanie znajduje też znaczna część zajęć prowadzonych w ramach godzin wychowawczych. Realizowane działania profilaktyczne przynoszą też obiektywne rezultaty w części wybranych sfer objętych badaniem. Poziom wiedzy o zagrożeniach związanych ze stosowaniem substancji psychoaktywnych zmniejszył się jednak wyraźnie między badaniami. W znacznej części wymiarów objętych oceną efekty profilaktyki są poniżej istotności statystycznej, choć kierunek różnic jest korzystny. Może to być wynik ograniczonego zaangażowania młodzieży w profilaktykę związany z liczbą działań profilaktycznych, ale też może to być pochodna swoistego rodzaju „efektu sufitowego”, świadczącego o wyczerpaniu możliwości zmian za pomocą stosowanych obecnie form profilaktyki.

Zmiany zachodzące w czasie między badaniami prowadzonymi w kolejnych latach, obrazowane przez kluczowe wskaźniki ryzyka dysfunkcji, wskazują na polaryzację problemów społecznych w środowisku młodzieży Puław. Większość uczniów przejawia korzystne tendencje rozwojowe. Zmiany zachodzące w rodzinach wskazują na równoczesne występowanie pozytywnych i negatywnych tendencji. Następuje też wzrost symptomów rokujących w przyszłości większą odpornością wiodącej grupy młodzieży na zaburzenia zachowania, takich, jak krytyczne postawy wobec alkoholu i tytoniu oraz zmniejszająca się skala stosowania tych substancji. Spadła też częstość agresji i przemocy werbalnej oraz niewerbalnej w jej najpopularniejszych formach rówieśniczych. Wyzwaniem dla profilaktyki pozostaje jednak wciąż postępujący spadek wieku pierwszego kontaktu z narkotykami. Jednocześnie popularyzuje się wśród części młodzieży akceptacja stosowania narkotyków, w tym zwłaszcza marihuany. Grupa uczniów deklarujących zażywanie nielegalnych środków psychoaktywnych kilka razy w roku i częściej obejmuje 6,6% badanych uczniów, odsetek ten wzrasta powoli ale systematycznie od 2005 roku. Są to

osoby, które wchodzi w kontakt z nielegalnymi substancjami wcześniej od rówieśników i wcześniej, niż to miało miejsce w poprzednich pomiarach. Grupa ta niemal dwukrotnie częściej niż pozostali badani wywodzi się z rodzin po rozpadzie. Uczniowie ci mają słabszy niż rówieśnicy kontakt z rodzicami i są częściej wyeksponowani na agresję rodziców oraz na rodzicielski wzorzec picia alkoholu. Są to uczniowie mniej zadowoleni ze swojego bezpieczeństwa i możliwości rozwoju, najczęściej chłopcy, uczniowie zasadniczych szkół zawodowych z trudnościami edukacyjnymi, powtarzający klasę, nie uczestniczący w życiu religijnym. Jest to grupa wymagająca innych działań profilaktycznych niż pozostali, a często także wsparcia socjo- i psychoterapeutycznego. Niestety, jest to grupa o połowę rzadziej niż pozostali uczniowie deklarująca udział w zajęciach profilaktycznych i terapeutycznych wykraczających poza godziny wychowawcze.

Kierunki działań profilaktycznych zmierzających do zwiększenia możliwości konstruktywnego rozwoju młodzieży powinny koncentrować się na zapewnieniu możliwości prawidłowego rozwoju dla jak najszerszej grupy młodych ludzi, a zarazem obejmować dedykowanymi działaniami profilaktycznymi tych uczniów, którzy są podatni na szkodliwe dla nich mody i wzorce. Pożądane zadania profilaktyczne wynikające z takich celów obejmują:

1. Działania adresowane do szerokiej grupy odbiorców, w tym zwłaszcza dla osób, które przejawiają negatywne postawy wobec stosowania środków psychoaktywnych i funkcjonują w pełnych rodzinach bez problemów z alkoholem i przemocą:
 - a. Wzmocnienie krytycznych postaw młodzieży i dorosłych wobec stosowania środków psychoaktywnych i radzenia sobie z negatywną presją medialną i rówieśniczą.
 - b. Zwiększenie możliwości stymulowania więzi międzypokoleniowych w oparciu o szeroką ofertę rodzinnych form spędzania wolnego czasu.
 - c. Zwiększenie częstości i zasięgu przedsięwzięć profilaktycznych ukierunkowanych na zdrowie i pozytywnie zdefiniowane, długofalowe cele życiowe.
2. Działania na rzecz osób o większym poziomie dysfunkcjonalności i ograniczonym poziomie wsparcia rodzinnego, które podejmują zażywanie substancji psychoaktywnych i / lub mają trudności z kontrolą zachowań:
 - a. Określenie zasobów prozdrowotnych i możliwości rozwojowych tej grupy młodzieży.
 - b. Ograniczenie zapotrzebowania na środki odurzające poprzez dostarczenie satysfakcjonujących alternatyw dla odurzania się.
 - c. Wsparcie rodzin w zakresie budowania odpowiedzialności za własne i cudze zdrowie oraz korekty problemów.

Działania prowadzone w ramach powyższych celów powinny zapewniać wysoki poziom skuteczności, gwarantowany sprawdzonymi formami realizacji i wysokimi kompetencjami osób prowadzących działania profilaktyczne. Efektywność działań profilaktycznych zmierzających do realizacji powyższych celów i zadań może zapewnić zwłaszcza:

1. Zwiększenie liczby przedsięwzięć profilaktycznych i dotarcie z nimi, zwłaszcza z aktywnościami długofalowymi, do większej grupy uczniów.
2. Zintensyfikowanie działań adresowanych do uczniów szkół podstawowych i gimnazjów, ukierunkowanych na opóźnienie momentu inicjacji alkoholowej i narkotykowej,
3. Zwiększenie liczby i rozszerzenie repertuaru działań adresowanych do uczniów szkół o profilu zawodowym.
4. Rozszerzenie działań profilaktycznych zwiększających zdolność konstruktywnego korzystania z Internetu.
5. Wzmocnienie w ramach działań adresowanych do wszystkich odbiorców grupy programów o charakterze normatywnym, umożliwiających zwiększenie postaw eliminujących stosowanie środków psychoaktywnych i przemocy.
6. Wyeksponowanie w realizowanych działaniach profilaktycznych przedsięwzięć stymulujących krytyczne myślenie, asertywność, odporność na manipulację.
7. Utrzymanie zaangażowania rodziców w aktywny, wielowymiarowy kontakt z dziećmi i współuczniwami w aktywnościach alternatywnych.
8. Rozszerzenie oferty działań profilaktycznych uwzględniających treści ukierunkowane na werbalizację wartości i celów życiowych, stymulowanie samoświadomości swoich zasobów osobistych, krytycznego myślenia oraz ćwiczenie stabilności osiągnięcia celów pomimo frustracji.
9. Dalsze zwiększenie kompetencji nauczycieli jako realizatorów profilaktyki pierwszorzędowej.
10. Ograniczenie dostępu do legalnych środków psychoaktywnych określanych jako „dopalacze”.
11. Zwiększenie zaangażowania właścicieli punktów dystrybucji tytoniu i alkoholu, zwłaszcza barów i pubów, w aktywne szkolenie sprzedawców oraz egzekwowanie konsekwencji naruszania prawa. Wskazane jest przy tym wypracowanie sposobów rozwiązania kolizji interesów blokującej skuteczność realizacji tego postulatu. Łączne roczne przychody budżetu ze sprzedaży tytoniu i alkoholu są jednak wyższe, niż przychody z tytułu PIT.
12. Szersze zaangażowanie instytucji wyznaniowych w realizację działań alternatywnych.

Realizacja powyższych zaleceń powinna być uzupełniona bieżącym monitoringiem i weryfikacją skuteczności każdego z prowadzonych przedsięwzięć w ramach ewaluacji wewnętrznej, a okresowo także zewnętrznej. W celu oceny długofalowych skutków prowadzonych działań wskazane jest również okresowe dokonywanie przekrojowej oceny dynamiki zmian w całym środowisku.

BIBLIOGRAFIA

1. Buck D., Godfrey C., Sutton M.: Economic and other views of addiction: Implications for the choice of alcohol, tobacco and drug policies. *Drug and Alcohol Review* 1996, Vol 15, s. 357-368.
2. Cekiera Cz.: Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych. Towarzystwo Naukowe KUL. Lublin 1993.
3. Dolata, R., Hawrot, A., Humenny, G., Jasińska-Maciażek, A., Koniewski, M., Majkut, P. (2014). *Kontekstowy model efektywności nauczania po pierwszym etapie edukacyjnym*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
4. Dziubiński Z.: Kościół katolicki wobec socjopatologii. *Seminare* 1999, Vol. 15, s. 171-181.
5. Garnefski N., Okma S.: Addiction-risk and aggressive/criminal behaviour in adolescence: Influence of family, school and peers. *Journal of Adolescence* 1996, Vol 19, s. 503-512.
6. Gaś Z.B. (red.): *Psychologia wychowawcza stosowana*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 1995.
7. Gaś Z.B.: *Psychoprofilaktyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 1998.
8. Hibell B., Guttormsson U., Ahlström S., Balakireva O., Bjarnason T., Kokkevi A., Kraus L.: *The 2007 ESPAD Report - Substance Use Among Students in 35 European Countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN). Stockholm: Sweden, 2009.
9. Hołyst B.: *Narkomania. Problemy prawa i kryminologii*. PTHP. Warszawa 1996.
10. Hołyst B.: *Kryminologia*. PWN. Warszawa 1999.
11. Jessor R., Jessor S.: *Problem Behavior and Psychosocial Development*. Academic Press. New York 1977.
12. Łoziński J: *Problematyka patologii społecznej*. Referat wygłoszony na II Międzynarodowym Sympozjum "Sport dla wszystkich formą przeciwdziałania patologii zdrowotnej i społecznej". Zamość 1999 (w druku).
13. McCurley C., Snyder H.N: Co-occurrence of substance use behaviors in youth. *Juvenile Justice Bulletin*, 2009/11, 8s. <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojdp/219239.pdf>, Dostęp: 12.09.2010.
14. Ostaszewski K.: Tradycyjne i współczesne programy profilaktyki uzależnień. *Serwis Informacyjny Narkomania*. 1996/5, s. 54-56.
15. Ostaszewski K.: *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*. Scholar. Warszawa 2003.
16. Ostaszewski K.: Trendy związane z piciem alkoholu i używaniem innych substancji przez młodzież w ostatnim dziesięcioleciu - wskazania dla profilaktyki. Referat wygłoszony na seminarium „V Profilaktyczne Spotkania Kazimierzskie”, 10.05.2005 Kazimierz.
17. Ostrowska K.: Kierunki strategii profilaktyki uzależnień. *Serwis Informacyjny Narkomania*. 1996/5, s. 33-43.

18. Ostrowska K.: Pornografia a przemoc w stosunkach międzyludzkich. w: Hołyst B. (red.): Przemoc w życiu codziennym. PTHP. Agencja Wydawnicza CB. Warszawa 1997.
19. Porzak R.: Zagrożenie patologiami społecznymi oraz rezultaty działań profilaktycznych prowadzonych w środowisku młodzieży Puław. Lublin 1999 (maszynopis).
20. Salkeld G.: What are the benefits of preventive health care? Health Care Analysis 1998, Vol 6, s.106-112.
21. Van der Stel J. (red.): Podręcznik prewencji. Alkohol, narkotyki, tytoń. Biuro ds. Narkomanii. Warszawa 1999.
22. Szymańska J.: Programy profilaktyki uzależnień dla szkół. Serwis Informacyjny Narkomania. 1996/5, s. 44-53.
23. Szymańska J., Macander D.: Program Golden Five. Remedium, 2007/10.
24. Węgliński A.: Raport na temat ustosunkowania się młodzieży ze szkół puławskich do zagadnienia spożywania alkoholu i środków odurzających. Lublin 1997 (maszynopis).
25. Wojcieszek K.: Działania profilaktyczne - co się już robi, a co jest jeszcze do zrobienia. w: E. Stępień, K. Wojcieszek: Alkohol a polska młodzież. Raport 1994. PARPA. Warszawa 1995.

Raport wykonany na zlecenie gminy Miasto Puławy

